

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

YUNESKO ÇƏRÇİVƏSİNDƏ MƏDƏNİYYƏT, ELM VƏ TƏHSİL SAHƏLƏRİNDƏ DÖVLƏTLƏRİN BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞININ PRİNSİPLƏRİ

İxtisas: 6219.01 – Kulturologiya və onun ümumi məsələləri

Elm sahəsi: Fəlsəfə

İddiaçı: **Lamiyə Əsgər qızı Quliyeva**

Elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı - 2024

Dissertasiya işi Bakı Slavyan Universitetinin "Azərbaycan multikulturalizmi və ölkəşünaslıq" kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi
məsləhətçilər:

Kulturologiya elmləri doktoru, professor
Çingiz Əli oğlu Abdullayev

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Seymur Həbib oğlu Fətəliyev

Rəsmi opponentlər:

Kulturologiya elmləri doktoru, dosent
İlqar Həsərət oğlu Hüseynov

Kulturologiya elmləri doktoru, dosent
Nigar Timurçin qızı Əfəndiyeva

Filologiya elmləri doktoru, akademik
Teymur Həşim oğlu Kərimli

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Nizami Mustafa oğlu Məmmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.33/1 Dissertasiya şurası

Dissertasiya
şurasının sədri

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
İlham Ramiz oğlu Məmmədzadə

Dissertasiya şurasının
elmi katibi

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sevinc Arif qızı Həsənova

Elmi seminarın
sədri:

Fəlsəfə elmləri doktoru, dosent
Mübariz Aslan oğlu Süleymanlı

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. XXI əsrin ikinci və üçüncü onilliyinin birinci illərinin sonu beynəlxalq elmi münasibətlər qarşısında genişmiqyaslı vəzifələr qoyur ki, bu da qloballaşma şəraitində müxtəlif ölkələrin YUNESKO ilə mədəni-humanitar əlaqələrini xüsusilə aktual edir. Mədəni siyasət bu Təşkilatın davamlı inkişaf sisteminin ən mühüm elementinə çevrilir. Üstəlik, bu gün çoxsaylı daxili ziddiyyətlərlə bölünən “parçalanmış dünya” üzv ölkələr arasında qlobal rəqabətə gətirib çıxarır. Təkcə sosial-iqtisadi və siyasi deyil, həm də ideoloji və mədəni əhəmiyyət kəsb edən konturlar daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir.

Bir çox Azərbaycan, Rusiya və Qərbi Avropa alimlərinin - müxtəlif peşələrin nümayəndələrinin fikrincə, mürəkkəb və ziddiyyətli müasir dünyada dünyəvi qlobal məkanın əsas anlayışı mədəniyyətdir. O, bəşəriyyət tərəfindən işlənib hazırlanmış qanunlara və prinsiplərə əsaslanır və onların əksəriyyəti bu işdə öz əksini tapır.

Mədəniyyətin ayrılmaz və tərkib hissəsi olan beynəlxalq əməkdaşlıq prinsipləri ictimai həyatın müxtəlif sahələrində çalışan insanların fəaliyyətini obyektiv şəkildə əks edir. Onların arasında YUNESKO-nun bilavasitə elm, təhsil, incəsənət, maarifləndirmə işlərinə rəhbərlik edən əməkdaşları da var. Aydınır ki, bütün sadalanan sahələrdə müsbət nəticələr bu YUNESKO Təşkilatına üzv olan dövlətlərdə mədəni biliklərin yayılması vektorundan birbaşa asılıdır. Əks halda, YUNESKO-ya üzv ölkələrdə bir-birindən fərqlənən dünyagörüşü mövqeləri və oriyentasiyaları əsasında həm regional, həm də ideoloji və mədəni xarakterli daha böyük mübahisəli məsələlərin potensial olaraq ortaya çıxması üçün zəmin var, ki, təəssüf hissi ilə bu gün daha tez-tez rast gəldiyini qeyd edirik.

Məhz buna görə də qabaqcıl dövlətlərin strategiyasının xüsusiyyəti YUNESKO-nun bu sahələrdəki cari fəaliyyəti ilə bağlı olan sferada daha çox kristallaşdığını desək, səhv etmərik. Eyni zamanda, bu Təşkilatın üzvü olan ölkələrin beynəlxalq əməkdaşlıq prinsipləri və mədəni identiklik prinsipləri ilə üzvi şəkildə bağlı olan məsələlər, faktiki olaraq istənilən müasir postsovet dövləti, o cümlədən Azərbaycan üçün bir çox digər problemlər arasında,

xüsusən də, seçdiyimiz dissertasiya mövzusunun **aktuallığını** təsdiq edir.

Bu gün bilavasitə YUNESKO-nun yurisdiksiyasında olan elm və təhsil sisteminin yenidən qurulması məsələləri də az əhəmiyyət kəsb etmir. Bu məsələlər həm də ölkələr arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq prinsipləri ilə bağlıdır. İndiki sosial məkanda formalaşmış mürəkkəb və qeyri-adi vəziyyət bu Təşkilatın ən yüksək səviyyəli nümayəndələrini narahat edir. İdeoloji qarşıdurmaların və ziddiyyətlərin kəskinləşdiyi dünyada müxtəlif mədəni problemlərin qoyulması və həlli üçün sivilizasiyalararası dialoqun təkmilləşdirilməsi zəruridir. O, müəyyən dərəcədə xalqların qarşılıqlı anlaşmasının sərhədlərini genişləndirir.

Bu dialoq həm də simptomatik olaraq YUNESKO-ya üzv olan ölkələr arasında beynəlxalq əməkdaşlığın əsas prinsiplərinə uyğun gəlir. Onların mahiyyəti disertasiyanın əsas mətnində əksini tapır. Bu gün bu tip dialoqa YUNESKO bir sıra tələblər qoyur, ilk növbədə bu tələblər tərəflərin bərabər hüquqlu olması prinsipinə əsaslanır. Bunlara daxildir: 1) Mübahisələrin başlanğıcında tərəflərin kəmiyyət nisbətinin müəyyən edilməsi; 2) Müzakirədə tərəflərin rəsmi səlahiyyətlərinin sərhədlərinin müəyyən edilməsi; 3) Dialoqun son nəticələrinin yekunlaşdırılması. Bizim təmsil etdiyimiz dövlətlərdə sivilizasiyalararası dialoq kursu YUNESKO-nun yurisdiksiyasındadır. Eyni zamanda, Təşkilat dialoqa girən “insanların sosial bərabərliyi”, “sülh mədəniyyəti”, “prosesin ədalətli tənzimlənməsi” və s. kimi prinsiplərə əsaslanır. Bu və digər prinsiplər YUNESKO-nun Nizamnaməsində də öz əksini tapıb. Onların vahid bütövlükdə birləşməsi sivilizasiyaların beynəlxalq dialoqunun rəhbərliyi altında həyata keçirilir. O, həmçinin müxtəlif cəmiyyətlərin, millətlərin və konfessiyaların nümayəndələrinin humanist ənənə prinsiplərinə cəlb olunmasını tənzimləyir. Bütün bu prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün onlar mümkün qədər sərt olmağa, daha obyektiv, lakin eyni zamanda YUNESKO-da, sivilizasiyalararası dialoqun inkişafının üç adı çəkilən mərhələsində müvafiq etiket qaydalarına riayət olunmasına çalışırlar. Bu beynəlxalq prosesin özü də son dərəcə vacib və aktual məna kəsb edir. O, ölkələr arasında mədəni sahədə

əlaqələrin qurulmasında mühüm rol oynayan YUNESKO-ya üzv dövlətlərin əməkdaşlıq səylərini birləşdirmək üçün nəzərdə tutulub.

Bu arada, heç bir şübhə yoxdur ki, mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində müzakirəyə çıxardığımız dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlıq prinsiplərinin YUNESKO çərçivəsində həyata keçirilməsini XIX əsrdə etnik, dini və mədəni şəkil alan müxtəlif müasir proseslərdən süni şəkildə ayırmaq olmaz. Bütövlükdə kulturoloji sferanın qloballaşması bu gün dünyagörüşdə dərin dəyişikliklərin formalarına gətirib çıxarır; YUNESKO-ya üzv olan dövlətlərin nümayəndələri kainatın eyniliyini aydın və dəqiq dərk edirlər.

Mövzunun tədqiqat dərcəsi. Bu mövzu artıq xüsusi araşdırmanın mövzusu olmuşdur. Çoxsaylı tarixşünaslıq mənbələrinin tənqidi təhlili göstərdi ki, bu gün Rusiya, Azərbaycan və Qərbi Avropanın aparıcı alimlərinin bu məsələyə müəyyən qiymət verən bir sıra əsərləri mövcuddur. Xüsusilə, bunlar S.Hantinqton¹, N.Smit², Z.Bjezinskinin³, eləcə də F.Fukuyama⁴, E.Todd⁵, A.M.Çumakov⁶, A.Toynb⁷ və bir çox başqalarının əsərləridir.

Müasir Azərbaycanın görkəmli alimləri də seçilmiş problemə öz təvazökar töhfələrini vermişlər. Tarixçi-kulturoloqlar professor Fuad Məmmədovun⁸, professor Çingiz Abdullayevin⁹, professor

¹ Samuel P. Huntington. The Crash of Civilisations and New Remaking of World Order. New-York: Simon and Schuster, 1996, 432 p.

² Smith N. The London Conference and UNECKO. London: Oxford University Press, 2003, 226 p.

³ Бжезинский Зб. Великая шахматная доска. М.: Международные отношения, 2010, 441 с.

⁴ Fukuyama Francis. The End of History and The Last Man. Penguin Books. London: Limited Production, 1992, 222 p.

⁵ Тодд Эммануэль. После империи: Pax Americana - начало конца. М.: Международное Обозрение, 2004, № 3, с. 41-47.

⁶ Чумаков А.М. Исторический процесс в категориях «культура», «цивилизация», «глобализация». Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». Выпуск третий (26). М.: ИМЭМО, 2003, 189 с.

⁷ Тойнби А. Цивилизации перед судом истории. М.: СПб, 1996, 311 с.

⁸ Мамедов Фуад. Культурология. Культура. Цивилизация. Баку: «OL» nptk., 2015, 300 с; его же: Мамедов Фуад. Культурология. Ответы на вызовы XXI века. Казань: Центр инновационных технологий, 2019, 541 с.; его же:

İlham Məmmədzadənin¹⁰, professor İlqar Hüseynovun¹¹, YUNESKO-nun eksperti professor Nizami Məmmədovun¹² və başqalarının məqalə və monoqrafiyaları informativ xarakter daşıyır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin, Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın və respublikamızın digər yüksək vəzifəli şəxslərinin rəsmi internet saytlarının materialları işdə fəal istifadə edilir. Bu tədqiqatçıların əsərləri bizim seçdiyimiz mövzunu müəyyən dərəcədə əks etdirir. Lakin tənqidi əsərlərin böyük həcmdə olmasına baxmayaraq, bu mövzunu dolğun hesab etmək olmaz, çünki YUNESKO-nun yarandığı vaxtdan bu günə qədərki çoxşaxəli fəaliyyəti dərinlən və hərtərəfli öyrənilməmişdir. Bundan əlavə, ayrıca MOIS-dən YUNESKO-ya gedən yol kimi tematik xətt vurğulanır.

Dissertasiya və ya monoqrafik səviyyələrdə YUNESKO-nun himayəsi altında Azərbaycan, Rusiya, MDB və bir sıra Qərbi Avropa ölkələri arasında əməkdaşlığın vahid və hərtərəfli mənzərəsi hələ təqdim edilməmişdir. Ona görə də bu mövzunun daha da inkişaf etdirilməsinə ehtiyac var.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın əsas predmeti YUNESKO-nun fəaliyyət prinsipləridir.

Tədqiqatın obyekti. Diqqət mərkəzimizdə bir sıra inkişaf etməkdə olan və qabaqcıl ölkələrin elm, mədəniyyət, maarif və təhsil sahəsindəki taktika və strategiyasıdır. YUNESKO bir sıra prinsiplərə əsaslanır ki, bu prinsiplər tədqiqatda yer alıb.

Onların öyrənilməsinin vacibliyi və zərurətini UNESCO-ya həvalə edilmiş üzv ölkələrdə mədəniyyətlərin integrasiyasından,

Мамедов Ф. Культурология и мультикультурализм: значение научной методологии для продуктивной политики // Доклад второму съезду ассоциации «Симург». Симург, 389 с.

⁹ Абдуллаев Чингиз. "Azərbaycan-Almaniya əlaqələri" (Dərslik) — 2014.

<https://www.mia.az/w1055986/1055986>

¹⁰ Philosophy of Mutual Influence of cultures and settlement of Germans in the Southern Caucasus/ Baku, 2017.

¹¹ Гусейнов Ильгар. Введение мультикультурализм. Учебное пособие. Баку: Мутарджим, 2015 // Elabrary. BSU. Edy.as.

¹² Мамедов Низами. Развитие гуманитарных идей как глобальный процесс. // Журнал «Век глобализации». Выпуск № 1 (37), 2021.

təhsilin və maarifləndirmənin inkişafı və təkmilləşməsindən ayrılmasının mümkün olmadığı diktə edir. Təşkilat XXI əsrin çağırışlarına tamamilə uyğun gələn dünyəvi sivilizasiya dünyasının mədəniyyətini, təhsilini və maariflənməsini qoruyur, qloballaşma dövründə beynəlxalq norma və qaydalar səviyyəsində mədəni dialoq aparır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiyanın iki əsas məqsədi var: 1) Azərbaycanın, MDB-nin ayrı-ayrı keçmiş sovet respublikaları, Avropa, Rusiya, Qərbi, ABŞ, qismən Asiya və dünyanın inkişaf etməkdə olan ölkələrinin təmsalında mədəni proseslərin onların YUNESKO-nun rəsmi səlahiyyətləri çərçivəsində əməkdaşlığına kütləvi təsirini göstərmək; 2) Təşkilatın mədəniyyət siyasətini əsas prinsiplərin həyata keçirilməsi yolu ilə onun davamlı inkişaf sisteminin elementi kimi nəzərdən keçirmək. Dissertasiyada bu prinsiplər YUNESKO-nun başqa ölkələrlə çoxşaxəli əlaqələrinin tənzimlənməsi vasitəsi kimi öz əksini tapıb.

Qarşıya qoyulan məqsəd bəzi vəzifələrin formalaşdırılmasını və həllini diktə edir. Dissertasiyanın əsas mətnində on yerdə bunlarla qarşılaşırıq. Onlardan fikrimizcə ən əsas olan altısını qeyd edək:

- YUNESKO-nun səlahiyyətləri çərçivəsində mədəniyyət, elm, təhsil, maarifləndirmə və incəsənət sahəsində dövlətlər arasında beynəlxalq əməkdaşlığın mənbələrini və meyarlarını müəyyən etmək;

- YUNESKO-nun fəaliyyətinin ilkin olaraq Nizamnamədə təsbit olunmuş, sonralar XX-XXI əsrlərin əvvəllərində Təşkilatın Baş Konfransının bir sıra rezolyusiyalarında və bəzi qətnamələrində təsdiq edilmiş əsas fəaliyyət prinsiplərinin mahiyyətini təhlil etmək;

- YUNESKO-nun sosial, dövlət və beynəlxalq inkişaf sahələrində fəaliyyətinin mərhələlərini sadalamaq;

- YUNESKO-ya üzv dövlətlər arasında əməkdaşlıq məsələsində mədəniyyət, ideologiya, elm və təhsilə mütləq təsir göstərən prinsiplərin sübut bazasını təmin etmək;

- YUNESKO-nun himayəsi altında həyata keçirilən sivilizasiyaların müasir məhsuldar dialoqunun qurulduğu ən mühüm prinsipləri müəyyən etmək;

- bütün sadalanan prinsiplər əsasında YUNESKO-nun yuxarıda göstərilən istiqamətlər üzrə fəaliyyətinin mərhələlərini hərtərəfli işıqlandırmaq.

Tədqiqat metodologiyası. Dissertasiya üç tədqiqat metoduna əsaslanır: müqayisəli, deduktiv və induktiv. Birinci metodun funksiyalarına YUNESKO-nun fəaliyyətinin digər beynəlxalq təşkilatlarla müqayisəsi və qarşılıqlı təhlili daxildir. Eyni zamanda, YUNESKO-nun iş prinsiplərinin əksəriyyətinin təhlili zamanı həm onların arasındakı fərqlər, həm də ümumi təmas nöqtələri aşkarlanır. Aşağıdakı üsullar tamamilə öz terminologiyasının həddləri daxilindədir.

Müdafiə üçün aşağıdakı müddəalar irəli sürülür:

1. Müxtəlif mədəniyyətlərin və dünya birliklərinin ahəngdar, yaxşı əlaqələndirilmiş qarşılıqlı əlaqəsi obyektiv olaraq dinamik inkişaf edən mədəni və siyasi proseslər üçün panasea hesab edilə bilər. Birincisi, bu proseslərin gedişinə hər yerdə onun “müşahidə məntəqələrindən” birini təşkil edən YUNESKO nəzarət edir. İkincisi, mədəniyyətlərin ayrı-ayrı elementlərinin münafişsiz bir-birinə nüfuz etməsi YUNESKO çərçivəsində bu proseslərin müxtəlifliyinə və açıqlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir;

2. Müasir mədəniyyət çoxfunksiyalı bir hadisədir. Əsl dünya mədəniyyəti müəyyən bir şüur tipinin iradəsinin ifadəsi ola bilməz. Onun daxili strukturu çoxölçülü və rəngarəngdir, o, müxtəlif növ dünyagörüşünün və uzunmüddətli inkişaf üçün rəqabət aparan strategiyaların bir növ “matrisası”nı ehtiva edir. Mədəniyyəti, fikrimizcə, uğurun mənəviyyatına endirmək də obyektiv olaraq yanlışdır. Dünya mədəniyyətinin uzunmüddətli perspektivdə sosial-dinamik inkişafı təmin edə bilməsi üçün onun məzmununda çoxlu alternativ kodlar və dil praktikaları olmalıdır. Bu gün bu aksiom mədəniyyətin yalnız maddi səmərəliliyin mənbəyi kimi şərh edilməsinin dərinləşməsi tendensiyası ilə qəti şəkildə ziddiyyət təşkil edir. Müasir akademik mühitdə belə, milli mədəni ənənələrin, ilk növbədə, rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat yarada bilməməsi və daim artan tələbatların ödənilməsinə təmin edə bilmədiyi üçün aşağı olması ilə bağlı fikirlər geniş yayılmışdır. Odur ki, öz yazılarında yeni

mədəni dövrün müjdəçisi olmağa çalışan alimlər bəzən indi populyar olmayan dəyərləri müdafiə etmək riskinə getməlidirlər.

3. Əksər mütərəqqi fikirli alimlər - mədəniyyətşünaslar, politoloqlar və elmin digər sahələrinin işçiləri əmindirlər ki, XXI əsr dialoq əsridir. Sözün geniş mənasında bu, mədəniyyətlərin, dillərin, iqtisadi və siyasi hərəkətlərin, dini konfessiyaların dialoqudur. Dissertasiyanın seçilmiş mövzusunə gəldikdə, bu dialoq ideal olaraq tamamilə açıq və publik olmalıdır. Qloballaşma dövründə qlobal sosial-mədəni məkanı genişləndirmək üçün kommunikasiya əlaqələrinin gücləndirilməsinə ciddi ehtiyac var. Müasir reallıqlar diktə edir: bəşəriyyət son dərəcə tolerant sivilizasiya dialoquna yönəlmiş yeni nəsil insanlar yetişdirmək vəzifəsi qarşısındadır. YUNESKO-da yaxşı bilirlər ki, mədəniyyətlərəarası sivilizasiyalararası dialoq qurarkən nəinki bəzi tələsik qərarlara görə hakimiyyəti tənqid etmək, həm də Təşkilatın üzv dövlətləri arasında əməkdaşlıq amilini nəzərə alaraq, birgə səylərlə istiqamətləndirmək, fəal kömək göstərmək lazımdır. Ona görə də bu gün YUNESKO-nun bu məsələ ilə bağlı qərarlarının əhəmiyyətini qiymətləndirməmək olmaz.

4. Müasir Azərbaycan Respublikasında multikulturalizmə xüsusi qiymət verilir. Obyektiv desək, hökumət aydın və birmənalı şəkildə vurğuları millətimizin mədəni ehtiyaclarına uyğun yerləşdirib. Deməli, bəzi alimlər, fikrimizcə, yanlış hesab edirlər ki, bu, bütün dövlətin əsasıdır. Bu, bir hadisənin və ya konsepsiyanın funksiyalarının avtomatik olaraq digərinə aid edildiyi haldır. Reallıqda biz əminik (və bunu bütün dissertasiya boyu sübut etdik) ki, bu, dövlət siyasətinin yalnız müəyyən hissəsidir, daha doğrusu, Azərbaycan hökumətinin mərkəzi strateji xəttlərindən biridir. Müasir dövrün müasir sivil cəmiyyəti multikulturalizmin dəqiq müəyyən edilmiş strateji xətti olmadan davamlı inkişaf edə bilməz. Bu, ilk növbədə, həmrəylik və qarşılıqlı anlaşıma üçün elə şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur ki, bu şəraitdə xalqlar və millətlər ictimai həyatın heç bir sahəsində özlərini zəif hiss etməsinlər. Beynəlxalq miqyasda multikulturalizm zəminində YUNESKO-ya üzv ölkələrin sosial əməkdaşlığı dərinləşir və möhkəmlənir. Azərbaycanda uzun illərdir həyata keçirilən, bir çox xalqların mədəniyyətlərinin harmonik və ahəngdar şəkildə inkişaf etdiyi multikultural strateji xətt

milli mədəniyyətə uğurla integrasiya olunur. Bu kulturoloji strategiyanın mahiyyəti respublikamızın vətəndaşlarının digər mədəniyyətlərin çoxsaylı nümayəndələri ilə münasibətlərindədir. Bu münasibətlərin əsasını isə qarşılıqlı hörmət və yad xalqlara tolerantlıq təşkil edir.

5. Mədəniyyətşünaslığın metodoloji və nəzəri vasitələri sistemli yanaşmaya əsaslanır. Bu, bəşər mədəniyyətinin onların fərqlərini və ümumi təmas nöqtələrini müəyyən edən təbəqələrini daha dərindən üzə çıxarmağa imkan verir. Beləliklə, YUNESKO-ya üzv ölkələr arasında əməkdaşlığın müxtəlif amillərini təhlil edərkən biz insanları - müxtəlif mədəniyyətlərin və dünya sivilizasiyalarının çoxmillətli sahəsinin nümayəndələrini bir araya gətirən optimal formaları, yanaşmaları və yolları müəyyən edirik;

6. YUNESKO-nun hazırkı mərhələdə fəaliyyəti ikili xarakter daşıyır. Nəzəri nöqteyi-nəzərdən Təşkilat şərh funksiyasını yerinə yetirir, onun mahiyyəti dünyaya baxışı həyata keçirmək və hər hansı siyasi və ya mədəni problemlərə dair ümumi fikirləri ifadə etməkdir. Praktiki baxımdan YUNESKO tənzimləyici funksiyanı yerinə yetirir - böhran vəziyyətlərinin qarşısını almaq üçün xalqların həyatı üçün ən vacib istinad nöqtəsi kimi xidmət edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.

- İlk dəfə olaraq dissertasiya səviyyəsində YUNESKO-ya üzv dövlətlər arasında beynəlxalq əməkdaşlıqla bağlı bir sıra problemlərin təhlili üçün “Mədəni piramida” metodundan istifadə edilmişdir. Bu mövqeyin aydın və dəqiq təsdiqi YUNESKO-nun qətnamələrində qeyd olunan Zirvə Toplantılarının, İclasların və Konfransların qərarlarıdır. Müxtəlif mədəni və iqtisadi səviyyəli bir sıra dövlətlər arasında əməkdaşlıq nümunəsindən istifadə edərək Təşkilatın ona həvalə edilmiş sahədə fəaliyyəti göstərilir;
- Dissertasiyada ümumi mövzu planetin bəzi “qaynar nöqtələrində” mürəkkəb və partlayıcı vəziyyətə məhəl qoymamağın yolverilməz olması fikridir. Eyni zamanda, bunun birbaşa digər iri beynəlxalq təşkilatların - BMT, NATO, Aİ, GUÖAM-ın yurisdiksiyasına aid olduğu vurğulanıb. Bu yolla biz onları YUNESKO-nun əsas fəaliyyət

istiqamətlərindən, əsasən dünya ölkələrində sülhyaratma və ya vasitəçilik missiyaları ilə məşğul olanlardan aydın şəkildə ayırmışıq.

- YUNESKO-nun himayəsi altında bilavasitə həyata keçirilən müxtəlif fəaliyyətlər sayəsində mədəniyyətşünaslıqda ilk dəfə olaraq bu Təşkilatın fəaliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə genişlənmişdir ki, bu da Nizamnamədə və bir sıra digər rəsmi qurumlarda təsbit olunmuş ilkin funksiyalarından kənara çıxmadan sənədlər, bütün mütərəqqi bəşəriyyəti paylaşan bəzi əlaqəli problemlərlə əlaqəni kəsmir. Söhbət UNESCO-ya üzv ölkələr üçün taleyüklü olan, müxtəlif forum və görüşlərdə qəbul edilən qərarlardan gedir. YUNESKO bu strategiyaya sadıq qalaraq müasir davamlı inkişaf mədəniyyətinin formalaşmasında özünün ən mühüm təşəbbüskar funksiyalarından birini həyata keçirir;
- Bu gün UNESCO-nun fəaliyyətinin bir sıra prinsipləri mədəniyyətşünaslar tərəfindən müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə, onlar Təşkilatın Nizamnaməsində və bəzi digər rəsmi sənədlərdə qeyd olunur. Bu arada, onlar yalnız sadalanmır, həm də əsas funksiyalarına görə diqqətlə təhlil edilir. Beləliklə, ilk dəfə olaraq dissertasiya səviyyəsində onlar tematik meyarlara tabe oldular;
- Bizim diqqətimiz ilk növbədə YUNESKO üzvlərini rəhbər tutan prinsiplərə yönəlib. Onlar, öz növbəsində, YUNESKO-nun yarandığı gündən bu günə qədərki mədəni proseslərin əksəriyyətini tənzimləyir. Prinsiplərin əsas məzmununa həll yollarını tələb edən vəzifələrin formalaşdırılması daxildir. Onlara güvənmək bu Təşkilatın çox böyük səlahiyyətlərə sahib olmasını mümkün edir. Onlar müvafiq fakt və misallarla açılmış və təsdiq edilmişdir;
- Mədəniyyətşünaslıqda ilk dəfə olaraq, prinsiplərin müxtəlifliyi bir tərəfdən onları fərqləndirməyə, digər tərəfdən isə birləşdirməyə imkan verdi. Onlar sadalanır, yuxarıda göstərilən meyara uyğun olaraq müəyyən bir sistemə yığılır və həmçinin xüsusi hərəkətlərin alqoritmində tabe olduqları ortaya çıxdı. YUNESKO-nun Nizamnaməsi ilə təsdiq edilmiş

bütün prinsiplər üzv dövlətlərdə mədəniyyətin inkişafını uğurla izləməyə, təhsilin keyfiyyətinə nəzarət etməyə, ictimai və humanitar elmlərin təsir dairəsini genişləndirməyə imkan verir;

- Heydər Əliyev Fondunda olan material ilk dəfə olaraq diqqətlə öyrənilmişdi. Mədəni məqsədlər üçün lazımı məlumatların toplanmasında əməkdaşlarının işi tam açıqlanır. Bura UNESCO-nun qeyri-maddi irs obyektləri, mədəniyyət abidələrinin, şəhər landşaftlarının və Azərbaycanın qorunan ərazilərinin mühafizəsi daxildir. Tədqiqata həmçinin Təşkilatın xalçaçılıq ənənələrinə və respublikanın qədim musiqi sənətinə diqqətli münasibəti də daxildir;
- YUNESKO-nun fəaliyyətinin çoxlu sayda prinsipləri dünya mədəniyyətində müasir humanist cərəyanları əks etdirən prinsiplərə diqqət yetirmək zərurətini bizə diktə etdi. Onların arasında biz müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin bərabərliyi və mədəniyyətlə bağlı mübahisəli məsələlərin ədalətli həllinə xüsusi diqqət yetirdik. Antroposentrizm prinsipi ("insan komponentinin" üstünlüyü) vurğulanır. Bu və buna bənzər prinsiplər multikulturalizm nəzəriyyəsi ilə, daha geniş şəkildə ümumi qarşılıqlı hörmət və tolerantlıq mədəniyyətinin inkişafının əsası kimi sülh mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Onların YUNESKO-nun təcrübəsinə daxil edilməsinin yeniliyi bizdə heç bir şübhə yaratmır; Bu mövzuda heç bir məqalə, xüsusi monoqrafiya və ya dissertasiya tapmadıq.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Bu dissertasiya YUNESKO-nun üzv ölkələrə təhsilin, elmin, mədəniyyətin və maarifçiliyin inkişafında yardıma yönəlmiş geniş və çoxşaxəli fəaliyyətini əks etdirir. Dissertasiya Təşkilatın zəngin tarixi təcrübəsinə ümumiləşdirir, ictimai həyatın bu sahələrində ən mühüm ideoloji münasibətləri üzə çıxarır. YUNESKO-nun yarandığı vaxtdan bu günə kimi bütün fəaliyyətinin əsaslandığı əsas prinsiplər ətraflı təhlil olunur. Prinsiplərin hər biri öz alqoritmində təbii olan fərdi fəaliyyət spektri ilə təchiz edilmişdir və buna görə də onun öyrənilməsi də müəyyən nəzəri əhəmiyyətə malikdir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, orada ümumiləşdirilmiş və təhlil edilən material, habelə bəzi fərziyyələr bir sıra ölkələr arasında YUNESKO-nun fəaliyyəti çərçivəsində münaqişəli vəziyyətlərin qarşısını almaq üçün əməkdaşlıq strategiyalarının və taktikalarının işlənilib hazırlanmasında istifadə oluna bilər. İşin ayrı-ayrı bölmələrindən mühazirələrdə və universitetlərdə seminarların keçirilməsi prosesində istifadə oluna bilər. Bundan əlavə, yer üzündə davamlı dünya nizamının bərqərar olması uğrunda mübarizədə ictimai rəyi səfərbər etməyə yönəlmiş bəzi tövsiyələr faydalı ola bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş “Azərbaycanın aktual problemləri” I Beynəlxalq elmi konfransında, BDU, Bakı, 2010. ; Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 89-cu ildönümünə həsr olunmuş III beynəlxalq elmi konfransda “Azərbaycan tarixinin aktual problemləri”, BDU, Bakı, 2012; “Proseslərin İdarə Edilməsi və Elmi İnkişaf” Beynəlxalq Konfransında, Birmingem, Böyük Britaniya, 2020; “Elmi müzakirələr və elmi inkişafın perspektiv istiqamətləri” I Beynəlxalq elmi-praktik konfransda, Paris, 2021; XLV-XLVI Beynəlxalq Elmi-Praktik Konfransda “Mədəniyyətşünaslıq, İncəsənət Təhsili və Filologiya: Müasir Baxışlar və Elmi Tədqiqatlar”, Moskva, 2021; Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümünə həsr olunmuş “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri” XII beynəlxalq elmi konfransda, BDU, Bakı, 2021. məlumat verilmiş və müzakirə edilmişdir.

Tədqiqat işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı Slavyan Universitetinin “Azərbaycan multikulturalizmi və ölkəşünaslıq” kafedrasında əsas elmi tədqiqat istiqamətlərinə uyğun olaraq yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqat işinin bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya 282 səhifədən, 444 767 işarədən, o cümlədən giriş (24 948 işarə), üç fəsildən (I fəsil - 113 882 işarə, II fəsil - 143 690 işarə, III fəsil - 152

010 simvol), nəticədən (10, 2 işarə), istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından, 16 cədvəl, 9 rəsm, 7 qrafikdən ibarətdir.

Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş 19 səhifə, 31156 işarə, I fəsil 78 səhifə, 128710 işarə, II fəsil 95 səhifə, 158249 işarə, III fəsil 92 səhifə, 155872 işarə, nəticə 6 səhifə, 10300 işarə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı 24 səhifə, 35344 işarədən ibarət olmaqla, dissertasiyanın ümumi həcmi 282 səhifə, 444864 işarədir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işi üç fəsildən ibarətdir, öz növbəsində paraqraflara, nəticələrə və istifadə olunan ədəbiyyat siyahısına bölünür.

Birinci fəsil **“YUNESKO VƏ MÜASİR MƏDƏNİ PROSESLƏR”** dörd bölmədən ibarətdir.

1.1-ci bölmədə UNESCO-nun tarixi verilmiş, təsisin əsas vəzifələri, məqsədləri, prinsipləri və xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. İlk növbədə biz bu məsələyə mədəniyyətşünasların yanaşmalarının ümumiliyini müəyyən etdik.

Belə ki, YUNESKO-nun sələfi kimi MOİS 1922-ci ildə yaradılıb və 1946-cı ilə qədər mövcud olub. Onun fəaliyyətinin ciddi tənqidlərə tab gətirmədiyi aydın oldu. 1945-ci ilin mayında San-Fransiskoda YUNESKO öz Nizamnaməsini qəbul etdi. Həmin il o, “YUNESKO-nun yurisdiksiyasına ilk növbədə mədəniyyət və təhsil sahələrində beynəlxalq əməkdaşlıq paktlarının daxil olduğunu” bildirdi. Onun məqsəd və vəzifələri nəhayət müəyyən olundu. Və onların əsasında əsas prinsiplər hazırlanmışdır. Onların bəziləri hələ 1946-cı ildə qeydə alınıb, lakin yarım əsr sonra bəzi müddəalar əlavə edilib.

Nizamnamə sırf rəsmi sənəddir, hər biri iki ciddi qanunvericilik istiqaməti olan səkkiz bənddən ibarətdir; 1). Təşkilatın nümayəndələrinə verilən səlahiyyətlər. 2). Beynəlxalq səviyyədə dialoqların və danışıqların aparılması.

YUNESKO-nun Nizamnaməsinin son variantı 2006-cı ildə Parisdə qəbul edilmiş və nəşr edilmişdir və orada Təşkilatı istiqamətləndirmək üçün nəzərdə tutulan prinsiplər dəyişdirilmiş və yekun formada öz əksini tapmışdır.

Nəticədə, otuz yeddi (qırx dövlətdən) dövlət Nizamnamə imzaladı ki, bu Nizamnamədə YUNESKO-nun mədəniyyət, elm, təhsil, maarifləndirmə kimi mərkəzi funksiyalarını təyin edildi. Sənəd 1946-cı ilin noyabrında qüvvəyə minib. Artıq həmin ilin dekabrında iyirmi dövlət tərəfindən ratifikasiya olundu.

Keçid xəttinin (MOİS-dən YUNESKO-ya) sonuncu üçün əhəmiyyətli olduğu vurğulanır. YUNESKO üçün ən müdrik addımlar ötən illərin neqativliyini bir kənara atmağa imkan verən addımlar oldu. Eyni zamanda, YUNESKO DİN-in reproduktiv təcrübəsini, ilk növbədə, milli əməkdaşlıq orqanlarının yaradılmasında uğurla tətbiq etmişdir.

YUNESKO-nun MOİS-in aşkar uğursuzluqlarından çıxardığı əsas dərs o oldu ki, 1946-cı ilin noyabrında onun yerində yaradılmış təşkilat (baxmayaraq ki, dərhal deyil, yalnız SSRİ və digər sosialist, sonra isə inkişaf etməkdə olan ölkələr ona qoşulduqdan sonra) həqiqətən də universal idi.

UNESCO yarandığı gündən bu günə qədər bütün fəaliyyətini bir sıra prinsiplər üzərində qurmuşdur. Onların təşkilatı və situasiyaya bölündüyünü müəyyən etdik. Təşkilatı olanlara əsasən aşağıdakılar daxildir: “YUNESKO-nun institusional balansının təşkili və fəaliyyətinin prinsipləri”, “...güclər bölgüsü”, “...subsidiarlıq”, “müxtəlif qurumlar arasında güc səlahiyyətlərinin və maraqlarının balansının qorunması və ya Təşkilatın daxili orqanları”, “... səlahiyyətlərin verilməsi; “...sadiqlik”, “...aşkarlıq”.

Situasiyalılara aiddir: “Sosial bərabərlik prinsipi”, “...tolerantlıq mədəniyyətinin qorunması və artırılması”, “...antroposentrizm”, “...sülh mədəniyyəti”, “...ümumbəşəriilik”, “...şüur”. “... sivilizasiyaların dialoqu, daha dəqiq desək, müxtəlif cəmiyyətlərin humanist ənənə prinsipləri ilə tanış olması”¹³

¹³ Устав ЮНЕСКО. Брюссель: ЮНЕСКО, 2002, 256 с.

[YUNESKO-nun Nizamnaməsi. Brüssel: UNESCO, 2002, 256 s.] [140, s. 5]. Və bəziləri. Bu bölmədə bu prinsiplərin hər biri öz nəzəri əsasını tapır; sonra onların daxili məzmunu üzə çıxarılır və YUNESKO-nun əsas funksiyaları çərçivəsində konkret prosesdə konkret icrası göstərilir.

Bu prinsiplərin hər biri YUNESKO Nizamnaməsinin müəyyən maddələrində təsbit edilmişdir. Onlar BMT-nin bütün agentlikləri üçün ümumi məqsədləri əks etdirir. Məsələn, YUNESKO-nun Nizamnaməsinin I fəslinin I bəndində beynəlxalq dünya nizamının və xalqların təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi zərurətindən bəhs edilir. Sənədin I fəslinin 3-cü bəndində “hamı üçün fərdi hüquq və azadlıqlara” hörmət əsasında beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı və təkmilləşdirilməsindən danışılır. 3 fəslinin 7-ci bəndində başqa dövlətlərin siyasətinə qarışmamaqdan və s. danışılır. İxtisaslaşmış qurumların nizamnamələrində təsbit olunmuş bu mütərəqqi BMT normaları, habelə BMT tərəfindən onlara müəyyən nəzarət sistemi ixtisaslaşmış institutların sülhü möhkəmləndirmək və bərabərhüquqlu beynəlxalq əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün xidmət göstərməsində təminat rolunu oynayır.

Nəhayət, bu bölmədə YUNESKO-nun mühüm qərarlar qəbul etdiyi bir sıra konfranslar, görüşlər və sammitlər sadalanır. 1945-ci il noyabrın 16-da keçirilən Konfransa xüsusi diqqət yetirildi. O, elə mədəni prinsiplər işləyib hazırlayıb ki, təşkilata üzv ölkələr üçün ən rahat şərait yaratmağa imkan verib.

Mübaligəsiz, bu konfrans YUNESKO-nun tarixində epoxal idi və görünür, çox geniş müsbət nəticələr verdi. Məsələnin mahiyyəti ondan ibarət idi ki, bu konfransda YUNESKO-nun nəzəri müddəalarının əsasına dövlətlərin ictimai həyatında etnik mənsubiyyətin sosial vəziyyətini yüksəldən müxalif tədbirlərin milli-mədəni birliyə xələl gətirməsi dərin narahatlıqla möhürləndi.

1.2-ci bölmənin məqsədi. – bu təşkilata üzv dövlətlərin müsbət təşəbbüsləri ilə əlaqədar YUNESKO-nun fəaliyyətinə əsas diqqəti yönəltmək. Elementar məntiqin tələb etdiyi kimi, bu problemə müəyyən dərəcədə toxunan müxtəlif dövrlərdən olan mötəbər alimlərin adları sadalanır. Bunlar: O.Şpenqler, M.Veber, B.Rassel, A.Toynbi, P.Sorokin, N.Ya. Danilevski, N.A.Berdyaev və

bir çox başqa mədəniyyətşünaslar, filosoflar, sosioloqlar, pedaqoqlar və din alimləri. Onlar yekdilliklə iddia etdilər ki, 20-ci əsrdə hər cür mədəni proseslərin rolunu çox qiymətləndirmək çətindir. Lakin fikirlərini təkzibolunmaz hesab etdiyimiz ən mötəbər alimlərdən yalnız bir neçəsinin mərkəzə namizədliyi irəli sürülüb. Nə isə: müasir qloballaşmanın mədəni-siyasi aspektini sivilizasiyanın tempi ilə, onun bir sıra mühüm proseslərə təsirini bağlayan görkəmli politoloq A.Hopkins. İlk tədqiqatçılardan biri, o, həssaslıqla və haqlı olaraq qeyd edirdi ki, “müxtəlif qloballaşma hadisələrini qiymətləndirərkən elm adamları çox vaxt iqtisadiyyata və siyasətə üstünlük verirdilər, lakin ciddi və obyektiv əsaslandırma ilə dünya mədəniyyətlərinin təsiri heç vaxt, bəlkə də, az əhəmiyyətli olmamışdır”¹⁴ [197, səh. 11-12].

Tədqiqatda S.Hantinqtonun dünya şöhrətli “Sivilizasiyaların toqquşması və yeni dünya nizamı” kitabı da xüsusi yer tutmuşdur. Vurğulanır ki, amerikalı politoloq dünyada baş verən dəyişikliklərin mahiyyətini bir sıra dövlətlərin ideoloji qarşıdurmasının dəyişməsində görürdü, o zaman Soyuq Müharibədən qısa müddət sonra “tədqiqatçılar ifrata varırdılar: onlar daha da şiddətli etnik, mədəni və dini ziddiyyətlər təbliğatına gəldilər.” [208, s. 18]. Bəzi Qərb sivilizasiyalarının digər ölkələrlə faydalı və məqsədyönlü əməkdaşlıqdan müvəqqəti kənarlaşdırıldığı mədəni proseslərdə ABŞ ekspansionizmini ifşa edən fransız politoloqu E.Toddun əsərlərinə də istinad etdik. və s. Dissertasiyada adı müasir elm və mədəniyyət aləmində hallanan azərbaycanlı jurnalist Zaur Rəsulzadənin fikri də təvazökar yer tutur.

Adları çəkilən tədqiqatçıların mülahizələri ilə razılaşmayan bir sıra digər alimlərin əsas problemlə bağlı söylədiklərini cəmləşdirməklə onların əsaslandırmaalarının məntiqini ümumiləşdirdik. Məlum oldu ki, son illərdə getdikcə daha çox “qərbləşmə”, daha doğrusu “amerikanlaşma” şəklini alan müasir Qərbin kütləvi mədəniyyəti daha zəif mədəniyyətlər üçün çox real təhlükəyə çevrilib. Səbəblərin aşkar edilməsi aydın şəkildə müəyyən

¹⁴ Примечание: здесь и в дальнейшем первая цифра указывает на порядковый номер, соответствующий основному тексту диссертации; вторая – на страницу данного труда.

etməyə imkan verdi ki, bəzi qərbyönlü nəzəriyyələrdə onlara yad olan tarixi-mənəvi təcrübələri başqa xalqlara sırımaq meyli var. Dövrümüzdə belə mədəniyyət siyasətinin yolverilməzliyi göz qabağındadır.

Bu arada, sözün geniş mənasında Amerika məhsullarının üstünlüyü YUNESKO-nun statistikasında qeyd olunub. Təşkilatın fəalları onları bir sıra Asiya ölkələrinin məhsulları ilə müqayisə edərək çox böyük iş görüblər. Nəticədə, UNESCO-dan olan müşahidəçilər və statistiklər bəyan etdilər ki, bəzi şərq dövlətləri bu baxımdan öz mentaliteti ilə, yeni Qərb dəyərlərinin və mədəni cərəyanlarının dərk edilməsində ifadəli təmkin, hətta skeptisizmlə seçilir. Üstəlik, YUNESKO əsaslandırılmış nəticəyə gəlib ki, reallıqda dünyada Amerika həyat tərzinin süni şəkildə populyarlaşması kütləvi mədəniyyətin müxtəlif növ və formalarının təhrif olunmuş və ideallaşdırılmış şəkildə təqdim olunmasına tədricən gətirib çıxara bilər.

Obyektiv desək, ABŞ-ın beynəlxalq mədəni sferada hegemonluğu planlaşdırılır. ABŞ cəmiyyətinin rəngarəng multikultural etnik mənsubiyyəti mədəni mühitdə yeniliklərə mane olur. Rəqəmlər, məlumatlar, nəzəriyyələr Konfranslarda, Zirvə toplantılarında, ən yüksək səviyyədə keçirilən iclaslarda məruzələr, YUNESKO-nun bu məsələ ilə bağlı Qətnamələrinin qərarları ilə təsdiqlənir. Bundan əlavə, məşhur Qərbi Avropa analitikləri M.Tribus və L.Roubininin dünya məkanına dəyişməz müsbət çıxışı olan müasir mədəni proseslərin tənzimlənməsində YUNESKO-nun böyük rolunu vurğulayan fakt və inanclarına istinad etdik. Eyni zamanda, Təşkilat öz Nizamnaməsinə əsasən ictimai sabitliyin qorunması prinsipini açıq şəkildə ortaya qoyub. Nəticədə müəyyən edilmişdir: UNESCO-nun tarixin indiki mərhələsində fəaliyyətinin davamlı və özünəməxsus xüsusiyyəti onun əməkdaşlarının universallığa, bütün mümkün mədəni prosesləri global şəkildə əhatə etməyə, hərtərəfli estetik strukturların yaradılmasına meyl etməsidir. Qeyd edək ki, YUNESKO-nun məqsədyönlü siyasəti həmişə dövlətlər arasında beynəlxalq əməkdaşlığın nizamnamə prinsiplərinə əsaslanır. Bu fəaliyyət prinsipləri müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinin bərabərliyini əks etdirir. Amma təbii ki,

YUNESKO nəinki ABŞ-ın və bəzi digər Qərb ölkələrinin yanlış addımlarını mülayim tənqid edir, həm də ümumilikdə mədəniyyət siyasətinin inkişafı üçün öz “ssenarisini” nəzərdən keçirmək üçün təklif edir.

1.3. fəslə dünya mədəni proseslərinin YUNESKO-ya üzv dövlətlərin əməkdaşlığına təsirinə həsr edilmişdir. Bu təsir, xüsusən də bizim dövrümüzdə hiss olunur, yəni dünyada sabitliyin artması ilə əlaqədar ikinci onilliyin sonundan aydın konturlar əldə edir. Bu bölmədə biz dünyada baş verən müəyyən proseslərə uyğun gələn Təşkilatın fəaliyyət prinsiplərini təhlil etməyə davam edirik. Lakin bu halda onlar ən çox YUNESKO-ya üzv dövlətlərin əməkdaşlığına birbaşa təsir göstərən dünya mədəni prosesləri ilə sıx bağlı idilər.

Belə bir şəraitdə YUNESKO, ilk növbədə, öz üzv dövlətlərində “mədəni plüralizm” prinsipini açıq şəkildə təbliğ edir, insanların planetar təfəkküründə mədəni, etnik və dini müxtəlifliyin ağlabatan və təkə ideoloji və ümumi tərbiyəvi deyil, həm də qismən iqtisadi sabitliyin yaradılmasında kifayət qədər qənaətbəxş alternativə malik olmaması ideyasını gücləndirir. Sözsüz ki, bu prinsip heç bir halda dini mənəviyyətin inkişafına zidd deyil. Bu isə dissertasiyanın əsas mətnində ətraflı şəkildə əsaslandırılmışdır. Beləliklə, biz belə bir fikrə gətirdik ki, YUNESKO əsas mədəniyyət funksiyaları çərçivəsində bütün çoxşaxəli fəaliyyətinə baxmayaraq, ölkələrin əməkdaşlığında dominant kimi dini-mədəni komponenti diqqətdən kənarda qoymur. Üstəlik, bu, təkə aparıcı pravoslav və ya katolik dininə malik Avropa ölkələrinə deyil, bütün Şərqlə, xüsusən də Azərbaycana aiddir.

İlk növbədə, YUNESKO dəyərlərin mədəni mübadiləsi və plüralizm ideyaları üçün əlverişli mühitin yaradılması zərurətindən narahatdır. Qeyd olunur ki, bu, sabit və zamanın sınağından keçmiş strateji xəttidir. YUNESKO öz fəaliyyətinin xarakterinə görə heç bir şəkildə BMT, Aİ, GUAM və digər təşkilatların funksiyalarını təkrarlamır. Onun münaqişə tərəfləri arasında hərbi qarşıdurmalara müdaxilə etmək üçün praktiki olaraq heç bir fiziki səlahiyyəti yoxdur. Buna görə də, bir qayda olaraq, o, fəaliyyətini müəyyən mədəni proseslərin müşahidəçisi, təşkilatçısı və stimulyatoru rolu ilə məhdudlaşdırır. Bu mövzuda bir sıra xarakterik nümunələr

verilmişdir. Onların hamısı sülh danışıqlarının qurulmasına, münaqişə tərəfləri arasında demarkasiya xəttini çəkən ölkələr arasında vasitəçiliyə və ya müqavilələrdə qismən iştiraka səbəb olan cari hadisələrin üçüncü tərəfin müşahidəsi prinsipləri ilə bağlıdır. YUNESKO-nun funksiyalarına heç bir didaktik göstərişlərin və məənəviyyatlaşdırmanın daxil edilməməsinin müəyyən edildiyi cəhət xüsusilə vurğulanır. Həm 1945-ci ilin Nizamnaməsində əsas məqsəd, vəzifə və prinsiplərin ilk dərcindən bəri, həm də indiki dövrdə.

Son illərdə gedən müxtəlif proseslərin dinamikası acınacaqlı bir həqiqətə dəlalət edir ki, bəzən mədəniyyət, dil, din və ya adət-ənənələrdəki ən cüzi fərqlər belə, ağır nəticələrlə nəticələnən millətlərarası partlayışlara səbəb ola bilər. Buna görə də YUNESKO üçün əsas vəzifə heç də münaqişələrə müdaxilə etmək deyil, onun üzv ölkələrində din, yerli adət-ənənələr, mentalitet və ümumi beynəlmilləşmə prosesi haqqında elementar mədəni bilikləri qorumaq və saxlamaqdır. Və bu həqiqəti sitat gətirdiyimiz bir çox müasir alimlərin açıqlamaları da təsdiq edir.

Xarakterik haldır ki, dünyanın tanınmış kulturoloqlarının fikirləri təkcə monoqrafiya məqalələrində qeyd olunmur, həm də YUNESKO-nun himayəsi altında keçirilən müxtəlif forumlarda oxuduqları məruzələrdə öz aydın əksini tapıb. Beləliklə, məlum oldu ki, müasir dünyada etnik və dini baxımdan ən monolit və statik cəmiyyətlər, məsələn, ərəb və afrikalı cəmiyyətlər də homojen deyil. Lakin dissertasiyanın əsas mətnində təkcə onlar müzakirə olunmayıb. Məsələn, YUNESKO-nun “Mədəni müxtəlifliyimiz” (1996) hesabatında istinad edilən məlumatlar göstərir ki, Qərbi Avropanın və ABŞ-ın əksər çoxmillətli dövlətlərində mədəni plüralizm milli dövlət dövrünə xas olan titul millətin üstünlüyünü əvəz edir. Bu ölkələrdə etnik diasporlar özlərini getdikcə daha azad hiss edirlər. Bu onunla əlaqədardır ki, onlar yerli etnik qruplarla bərabər hüquqi, sosial və mülki hüquqlardan istifadə edir və daxili siyasi, iqtisadi və mədəni proseslərə fəal təsir göstərilir.

Qərb dəyərlərinə uğurla uyğunlaşaraq, miqrantların gündəlik həyatda ənənəvi həyat tərzinin elementlərini qoruyub saxlamaları və bəzi hallarda, məsələn, Çindən gələn mühacirlər kimi, öz diasporlarında kifayət qədər qapalı yaşamaları səciyyəvidir. Nəticədə

XX əsrin son onilliklərində ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya və digər Qərb ölkələrindəki Latin Amerikası, Afrika, Ərəb və Türk diasporları öz milli mədəniyyətlərinin mühüm tərkib hissəsinə çevriləblər. Onlar milli kimliyin formalaşmasında getdikcə daha qabarıq rol oynayır.

Birinci fəslin yekun yarım fəslə (1.4.) YUNESKO-nun beynəlxalq konfranslarının dünya mədəni proseslərində rolunu və əhəmiyyətini işıqlandırmaq məqsədi daşıyır. Bu dəqiqəyə qədər Təşkilatın qarşısında duran bütün məqsəd və vəzifələr artıq sadalanıb, və yaranma tarixinə qayıtmağa ehtiyac da yoxdur. Bütün diqqət yalnız YUNESKO-nun xüsusilə əhəmiyyətli beynəlxalq konfranslarına yönəlib. Onların keçirilməsi faktı üzrə müvafiq qərarlar qəbul edilmişdir. Biz, əsasən, YUNESKO-ya üzv olan ölkələr üçün taleyüklü xarakter daşıyan qərarları qeyd etdik.

Qeyd olunmuşdu ki, bütün iclaslara YUNESKO-nun “Baş Konfrans” adlı ixtisaslaşmış qurumu nəzarət edir. Onun funksiyası ikili xarakter daşıyır: struktur və icraedici. Birincinin funksiyalarına ilk növbədə YUNESKO-ya üzv ölkələr arasında əməkdaşlığın əsas prinsiplərini müəyyən edən rəsmi sənədlərin ratifikasiyası daxildir. Bundan əlavə, bu funksiya Təşkilatın müəyyən rütbəli işçilərini hər hansı bir çətinlik və ya hətta münaqişəli vəziyyətlər, siyasi və ya mədəni xarakterli gecikmələr zamanı tolerant dialoq aparmağa və ağlabatan qarşılıqlı məğbul kompromis axtarmağa yönəldir. İndiki halda razılıq və həmrəylik prinsipləri sözsüz ki, öndə gedənlərə çevriləcək. Məhz onlar bu gün təhsilin, mədəniyyətin, maarifçiliyin və elmin ən mübahisəli məsələlərində daha yüksək səviyyədə səmərəliliyi və həmrəyliyi təmin etməyə çağırılırlar.

Struktur funksiya əsasən Konfransın proqramının bəndlərinin icra qaydasını təmin edir və öz növbəsində həm də iki hissəyə bölünür. Birincisi, görüşlərin ən yüksək səviyyədə təşkili və keçirilməsi üçün birbaşa prosedurdur. İkincisi, YUNESKO-nun tabeliyində olan orqan - İcraiyyə Komitəsi tərəfindən razılaşdırılan qərarlarıdır. Eyni prinsiplər əsasında YUNESKO tərəfindən akkreditə olunmuş nümayəndələr növbəti konfransın çağırılacağı yer barədə əvvəlcədən bütün iştirakçılara məlumat verməlidirlər.

İcra funksiyası beynəlxalq elmi görüşlərə və ya seminarlara həsr olunmuş materiallara baxmaq və lazım gələrsə, nəzərdən keçirmək imkanı verir. Burada irəli sürülən beynəlxalq həmrəylik prinsipi ona görə mühüm və dəyərlidir ki, o, yaradıcı və seçici xarakter daşıyır. Konfranslar üçün seçilmiş materiallar daha sonra YUNESKO-nun flaqmanı altında aparılan müxtəlif tədqiqatlarda təhlil edilir. Çox vaxt onlar mədəniyyət məsələlərinin dominant yer tutduğu təşkilatın Dünya Hesabatlarına daxil edilir.

Vurğulanır ki, 1998-2000-ci illərdə YUNESKO-nun Mədəniyyət Məsələləri üzrə ixtisaslaşmış Komissiyası “Mədəni müxtəliflik” silsiləsində birləşən konfransların bölmə iclaslarında məruzələrlə çıxış edib. Daha bir mesaj təbəqəsi 1993-cü ildə Stokholm hökumətlərarası konfransına daxil edildi, bu konfransda ayrı-ayrı ölkələrdə mövcud siyasi hadisələrlə birbaşa bağlı ən kəskin və vacib mədəni problemlər işıqlandırıldı.

Bu iki funksiya əsasında YUNESKO böyük kulturoloji fəaliyyət inkişaf etdirir. Bu, razılıq və həmrəylik, sədaqət, səlahiyyətli orqanların səlahiyyətlərinin artırılması və digər prinsiplərə əsaslanır. Nəticədə məlum olmuşdur ki, dissertasiya işinin bu bölməsində qeyd olunan hadisələrin əksəriyyəti qloballaşma şəraitində müasir dünya mədəniyyətlərinin inkişafının müxtəlif problemlərinə müvafiq müzakirə edilib. Bu proses isə öz növbəsində xalqların və millətlərin mədəni müxtəlifliyini əks etdirir.

Yuxarıda göstərilən konfransların bütün materialları YUNESKO-dan olan alim və ekspertlərin daimi nəzarəti altındadır. Məsələn, Təşkilatın bir çox üzv ölkələrinin tarixində ən mühüm əhəmiyyət kəsb edən Stokholm Konfransının məruzələrinin əsas nəticələri, ümumiləşdirmələri və tövsiyələri YUNESKO-nun Mədəni Müxtəliflik üzrə Ümumdünya Bəyannaməsinin mətninin əsasını təşkil etmişdir. Qloballaşma miqyasında dünya mədəniyyətinin kompromis qiymətləndirilməsi üstünlük təşkil edir. Üstəlik, biz mövcud olan məlumatları fərqli bucaqdan, yəni birmənalı olmayan və ziddiyyətli bir hadisə kimi qəbul etdik. Bu konfransın bir sıra məruzələrinin diqqətlə aparılmış təhlili nəticəsində belə qənaətə gəldik ki, YUNESKO üçün bu günlərdə təkə global mədəni proseslərə nəzarət etmək deyil, həm də onlara idarəolunan xarakter

vermək nə qədər vacibdir. Dolayısı ilə bu prinsiplərin həyata keçirilməsi sayəsində YUNESKO-nun fəaliyyəti xüsusilə tarixin müasir dövründə xeyli genişlənir; bundan sonra ekspertlər təkcə müşahidəçilərin ənənəvi funksiyalarını deyil, həm də mütəxəssis menecerlərin vəzifəsini yerinə yetirirlər. YUNESKO-nun Nizamnaməsində təsbit olunmuş əsas prinsiplərə əsaslanan bu iki funksiyanın sintezi, ilk növbədə, ölkələrin mədəni müxtəlifliyi məsələsində hər hansı təhlükənin qarşısını almağa imkan verir. İkincisi, iradənin azad yaradıcı ifadəsi üçün ən əlverişli şərait yaradacaqdır

Simptomatik olaraq əvvəlkindən irəli gələn növbəti ideya sivilizasiyalararası mədəni dialoqun aparılmasının forma və metodlarına yanaşmadır. Əsərin digər iki fəslində müxtəlif mövzularda müzakirələr əsas tədqiqat obyektinə olacaqdır. Burada dinc dialoqların yerləşdirilməsi sərhədləri daxilində üzv ölkələrin zəngin mədəni irsinin qorunmasında YUNESKO-nun rolu və əhəmiyyətindən bəhs edilir.

İkinci fəsil **“AZƏRBAYCANIN YUNESKO ÇƏRÇİVƏSİNDƏ MƏDƏNİYYƏT VƏ TƏHSİL SAHƏSİNDƏ DÖVLƏTLƏRİN BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞINDA İŞTİRAKI”** adlanır və üç bölmədən ibarətdir.

2.1. yarımfəslində Azərbaycanın mədəniyyət və təhsil sahəsində dövlət siyasətinin ən mühüm prinsipləri sadalanır və təhlil edilir. Respublikamızda inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün YUNESKO-nun bütünlüklə məsuliyyət daşıdığı bu konsepsiyalara biz iqtisadi perspektivlərin qısa icmalı ilə başladıq. Fikrimizcə, bu, tamamilə qənaətbəxş yanaşmadır, çünki iqtisadiyyat baza kimi, Təşkilatın tabeliyində olan elm, mədəniyyət və təhsil sahəsi isə üst struktur kimi çıxış edir. Azərbaycan mədəniyyətinin ümumi vəziyyəti də yekun iqtisadi nəticələrdən asılıdır.

Müxtəlif peşə sahibləri olan azərbaycanlı alimlərin böyük əksəriyyətinin mədəniyyətlə xalqın mənəviyyatının sıx və qırılmaz əlaqəsi haqqında səsləndirdiyi aksiomatik tezis Azərbaycanın bu sahələrdə dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlığında iştirakı ilə bağlı müzakirələrin başlanması üçün əsas olur. Çoxsaylı sübutlardan biri kimi nüfuzlu müasir kulturoloqlardan ibarət kollektivin - akademiklərin

Tofiq Nağıyev, Ömər Eldarov və professor Fuad Məmmədovun fikrinə istinad etdik ki, “həqiqətən yüksək mənəvi mədəniyyətə malik olan dövlət ilk növbədə xalqın rifahını şərtləndirir”. [103, s.76]

Öz növbəsində, insanların rifahı, ümumdünya tanınması ilə, sosial və fərdi ehtiyacların ödənilməsi dərəcəsindən asılı olan mədəniyyətin səmərəliliyinə təsir göstərir. YUNESKO-nun fəaliyyətinin əsas prinsiplərinin təcrübədə həyata keçirilməsi ilə yanaşı, biz bəzi xaricilərin rolunu və əhəmiyyətini əsaslandırdıq, məsələn: təbii-coğrafi şərait, insanların anadangəlmə mədəni keyfiyyətləri, daha sonra tarixi vəziyyət, sosial mühit, dövlətlər arasında mədəni mübadilələr və s.

Məlum oldu ki, fərdi prinsiplərin və bu amillərin simbiozu Azərbaycanın mədəniyyət siyasətindən ayrılmazdır. Ona görə də vurğulanmışdır ki, elmin, mədəni tərbiyənin və təhsilin inkişafı səviyyəsinin ən qənaətbəxş şəkildə yüksəlişinə nail olmağa imkan verəcək dövlət strategiyasının yaradılması ilə bilavasitə bağlı problemlərin təhlili YUNESKO-nun əsas vəzifələrindəndir. Azərbaycanda müasir şəraitdə buna əsasən meritokratiya və demokratiya prinsiplərindən düzgün istifadə etməklə nail olunur ki, bu da şəxsiyyətin formalaşmasında bərabər imkanların və hüquqların yaradılmasına xidmət edir. Bu prinsiplər bu gün YUNESKO-da yeni beynəlxalq sosial-mədəni siyasət kimi hazırlanır.

Onlardan biri də “subsidiarlıq prinsipidir”. Bu o deməkdir ki, elm, maarif, mədəniyyət və incəsənətlə bağlı ən aktual problemlər yalnız üzv ölkələrin səlahiyyətlərindən kənarda olduğu hallarda Təşkilat tərəfindən müəyyən dərəcədə həll oluna bilər. Bundan əlavə, bu prinsip nəzərdə tutur ki, elm və təhsilin ictimai xadimləri sahə üzrə tabelik sırasına görə, öz çətinliklərini qısa şəkildə qeyd edərək, YUNESKO-ya yardım üçün əvvəlcədən müraciət edə bilərlər.

Subsidiarlıq prinsipi mədəniyyətlə xalqın mənəviyyatının sıx əlaqəsi postulatı ilə bağlıdır. Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, həm də bütövlükdə xalqın mədəni səviyyəsinin daimi və davamlı yüksəlişini nəzərdə tutur. Üstəlik, mədəniyyət insanın müxtəlif müsbət keyfiyyətlərinin konqlomeratı kimi özünü göstərir. Ona görə də indiki dövrdə bu prinsipə və sadalanan amillərə əməl olunması Azərbaycan hökumətində tam müsbət qarşılanır. “Bu gün

Azərbaycan Respublikasının mənəvi mədəniyyətinin inkişafında ən mühüm məsələ çox geniş (ideal olaraq universal) həcmdə elmi biliklərə malik yüksək mədəniyyətli insanların yetişdirilməsidir.

Çətin dövrümüzdə heç bir şübhə yoxdur ki, yüksək mədəniyyətli insan peşəkar səviyyədə bacarıqlara, əxlaq və təşkilatçılıq qabiliyyətinə, vətənpərvərlik və humanizmə mükəmməl sahib olmalıdır. Bu, insanlarda mədəni dünyagörüşünün inkişafına kömək edən “insan kapitalı”nın əsasını təşkil edir. Respublikamıza gəlincə, bu dünyagörüşü Azərbaycanın mədəni irsi ilə demokratik mədəniyyət dəyərlərinin sintezinə əsaslanır”. [103, c. 21-22]

Eyni zamanda vurğulanıb ki, Azərbaycan xalqı üçün ənənəvi olan estetik milli-mənəvi dəyərlər qorunub saxlanılmadan və yüksəldilmədən bu sahələrdə siyasət və mədəniyyət prinsiplərinin tətbiqi və daha da uca tutulması mümkün deyil. Heydər Əliyev, İlham Əliyev və Mehriban Əliyeva bu dəyərləri ilk növbədə İslam hökmlərinin yayılmasında görürdülər. Amma bunlar doqma deyil, fəaliyyət üçün bələdçi, Azərbaycan xalqının mentalitetinə uyğun gələn bir növ mədəni dəyərlərin təbliğidir. Beynəlxalq əməkdaşlığın yeddi əsas prinsipi sadalanmış, onların respublikamızda elm və təhsil sistemi ilə genetik əlaqəsi yaradılmışdır. Bu bölmədə bütövlükdə respublikamızda mədəniyyətsünaslığın inkişafı üçün çoxsaylı müsbət nəticələri olan hökumətin ən mühüm strateji xətti kimi Azərbaycan multikulturalizminə də böyük yer verilmişdir.

Bu bölmədə qeyd olunanlar bir sıra prinsip və qaydalara riayət etməklə YUNESKO-ya üzv dövlətlərin yaxınlaşmasına kömək edir. *Birincisi*, hakimiyyət etik mədəniyyətin cəmiyyətə fəal şəkildə daxil olmasından narahat olmalıdır. *İkincisi*, qanunvericilik və beynəlxalq hüquq mədəniyyəti daha da inkişaf etdirilməli və təkmilləşdirilməlidir. *Üçüncüsü*, bir xalqın mədəniyyətini digərləri ilə “mədəni kimliyə” riayət prinsipinə uyğunlaşdırmaq lazımdır. Bütün bu prinsiplər, qaydalar, hüquqi normalar və amillər birlikdə, fikrimizcə, Avropa və Asiyanın üzv ölkələrinin mədəni inteqrasiyasını əks etdirir. Bir çox alimlər razılaşırlar ki, YUNESKO-nun bugünkü müasir çağırışların öhdəsindən gəlmək və ən aktual problemlərə və global risklərə cavab vermək potensialı təkcə güclü iqtisadiyyatla deyil, həm də milli və Avropa mədəni dəyərlərinə

əsaslanan sosial inkişafın əhəmiyyətli potensialı ilə müəyyən edilir. Bu, daha çox tarixi inkişaf və təcrübənin ümumiliyinə, vahid mədəni irsə və tarixi yaddaşın prioritetlərinə əsaslanan mədəni kimliyin mühüm amili kimi qiymətləndirilir. Ancaq ayrı-ayrı ölkə üçün böhran dövrlərində iqtisadiyyatın nisbətən aşağı səviyyədə olmasına baxmayaraq, mürəkkəb problemləri ciddi itkilər olmadan həll etmək imkanı var. Bunun sübutu kimi dissertasiyada hələ 1990-cı illərdə bizi maraqlandıran sahələrdə çox qeyri-sabit siyasi və iqtisadi vəziyyətə malik olan xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin müdrik və uzaqgörən siyasətinin faktları göstərilir. Respublikanın siması obyektiv xarakter daşıyan bir çox çətinliklərin qarşısını almağa imkan verdi. Dahi rəhbərin fəaliyyəti YUNESKO-da da diqqət çəkib. Diqqət çəkən bir fakt: “1993-cü ilin oktyabrında YUNESKO-nun baş katibi Federiko Mayor Heydər Əliyevin ölkəsi və bütün dünya ictimaiyyəti qarşısında xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək, Parisdə ona xatirə medalı təqdim etdi”¹⁵. Böyük və layiqli mükafat.

2.2. yarımfəslə əsasən Dövlətlər Birliyi yolunda YUNESKO-nun fəaliyyətinin hüquqi aspektini əks etdirir. Azərbaycanın mədəniyyət siyasətinin hüquqi mexanizmi və respublikanın Təşkilatın proqramlarında iştirakı ətraflı nəzərdən keçirilir. Müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan siyasətinin hüquqi norma və qaydaları da YUNESKO-nun fəaliyyətinin bəzi prinsipləri ilə sıx bağlıdır. YUNESKO-nun qiymətləndirməsində hüquqi əsaslar beynəlxalq aspektdə nəzərə alınır. Bu məqsədlə Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatın müxtəlif proqramlarında iştirakı göstərilir. Azərbaycan Respublikasının qanunlarında təsbit olunmuş çoxsaylı layihələr YUNESKO-nun qərarlarında öz əksini tapmışdır.

Tədqiq olunan mənada YUNESKO-nun qarşısında duran radikal vəzifələrdən biri ondan ibarətdir ki, birgə səylərlə (forumlarda və ya Baş Konfransın iclaslarında qəbul edilmiş qətnamələr) təcili problemlərin sülh yolu ilə və ədalətli həlli üçün əlverişli şəraitin yenidən yaradılmasıdır. Dissertasiya işinin əvvəlki bölməsinin

¹⁵ Примечание: Абдулла-заде Ф. Гейдар Алиев. Политический портрет. Баку: издательство «XXI век», 1998, 101 с. Алиев Ильхам. Я верю в мой Азербайджан. М.: Бослен, 2007, 350 с.

materiallarından belə nəticə çıxır ki, istər Azərbaycanda, istərsə də YUNESKO-ya üzv olan bütün ölkələrdə qloballaşma getdikcə geniş vüsət alır. İdeoloji və mədəni uyğunsuzluqlara əsaslanan münaqişələr insanlar arasında yeni və konstruktiv münasibətlərin yaradılması zərurətini ortaya qoyur. Təşkilat elə bir hüquqi platformaya əsaslanmalıdır ki, bu platforma himayədar ölkələrdə insanları ümumi maraq və tələbat əsasında birləşdirsin.

Bu vəziyyətdə iki əsas prinsipə riayət etmək çox vacibdir: dünyanın unikallığı və mədəniyyəti. Onlar çox böyük rol oynayır. Sonuncu YUNESKO-ya xas olan funksiyaların lazımı şəkildə yerinə yetirilməsində çox mühüm rol oynayır. Əvvəlcə qeyd olundu ki, bu prinsip uzun müddət sınaqdan çıxıb. İkincisi, XXI əsrdə necə olduğu göstərilir. bilavasitə təhsil fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir. Sülh mədəniyyəti ilk növbədə YUNESKO-ya üzv ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda vətəndaşların rifahının yaxşılaşdırılması proqramlarına əsaslanan tolerant təcrübələrin son dərəcə vacib formasıdır. Nəticə etibarlı ilə bizim “sivilizasiyaların dialoqu” prinsipinin həyata keçirilməsindən danışmaq imkanımız var ki, bu da əslində insanları humanist ənənələrlə, eləcə də onların ümumbəşəri hüquqları ilə tanış etmək deməkdir. Eyni zamanda bir neçə prinsipə əsaslanan anlayışlar silsiləsi belədir; onların hər biri əsərdə öz aydın əksini tapmışdır. Onların konkret olaraq yerlərdə həyata keçirilməsi müxtəlif elmi fənləri, təhsili və s. Daxil olan faktiki təhsil sisteminin əhatə dairəsini xeyli genişləndirir.

Əsassız qalmamaq üçün bu məsələ ilə bağlı tanınmış beynəlxalq siyasətçi və kulturoloq N.A.Meduşevskinin fikrinə istinad etdik. Dünyanın dövlət təşkilatları ilə bağlı bir sıra iri monoqrafiyaların müəllifi, xüsusən qeyd edir: “YUNESKO-nun fəaliyyətinin bir prinsipi digəri ilə cütləşmiş kimi silsilənin yaranmasına səbəb olur. Beləliklə, universallıq və sülh mədəniyyəti prinsiplərindən onların həyata keçirilməsinin qanuni hüququna bir ip uzanır. Sülh mədəniyyəti sosial xarakterli konnotasiya əldə edir. YUNESKO-da illərdir ayrı-ayrı üzv ölkələrdə, məsələn, yoxsulluğun artması və müxtəlif təcrid formaları qeydə alınır. YUNESKO-nun nöqtəyi-nəzərindən triada bu ağır risklərə və çağırışlara - “Sülh, demokratiyanın inkişafı”na qarşı duran qüvvə kimi çıxış edir, çünki

onlar həqiqətən ədalətli dünya nizamını, eləcə də müsbət düşüncəni inkişaf etdirir və möhkəmləndirir”¹⁶. [111-112].

Bu baxımdan YUNESKO-nun fəaliyyətini qiymətləndirmək bəlkə də çətindir. Məhz bu təşkilatda daha çox sosial birləşmə yolları, ümumbəşəri bərabərliyin dəstəklənməsi və sülh mədəniyyətinin formalaşması ilə bağlı suallar qaldırılır. YUNESKO Birləşmiş Millətlər Təşkilatının elm, mədəniyyət və təhsil sahələrində ixtisaslaşmış strukturunun elə tərkib hissəsidir ki, insanların təfəkküründə sülhsevər ideyaların gücləndirilməsini əsas məqsəd kimi qarşıya qoyur. Bəzi qabaqcıl siyasətçilər və kulturoloqlar bu təşkilatı əbəs yerə “islahatlar və innovativ ideyalar laboratoriyası” adlandırmırlar.

XX-XXI əsrlərin qovşağında YUNESKO ilə Azərbaycan arasında bir çox istiqamətlərdə olan sıx əlaqələr göz qabağındadır. Lakin bu bölmədə onlar əsasən hüquqi aspektin təsviri ilə məhdudlaşırlar. Burada qarşıya qoyulan əsas məqsəd “Antroposentrik Prinsip”i vurğulamaq vacib görünür. Bu, YUNESKO-da xüsusilə son illərdə əsas əhəmiyyət kəsb edən aparıcı istiqamətlərdən biridir. Axı okulturoloji prinsip Təşkilata üzv ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın mədəniyyət siyasətinin hüquqi mexanizmi kimi “insan komponenti” ilə bağlı olduğu üçün mühüm rol oynayır. Texnoloji tərəqqi sözün əsl mənasında elm, mədəniyyət, təhsil, maarif və incəsənət sahələrini bürüdükdə bu sual xüsusi kəskinlik və ağrı ilə ortaya çıxdı. Azərbaycanın siyasi strategiyasının ümumi xətti kimi multikulturalizmlə bağlı da uzadıldı. Vurğulanır ki, bir çox başqa ölkələrlə müqayisədə azərbaycanlıların ən yaxşı şəxsi keyfiyyətləri bütün dünyada ümumi nəzəri multikultural cərəyanlarla üst-üstə düşdüyündən, respublikanın strateji cəhətdən üstün mövqedə olmasıdır. Azərbaycan hökumətinin bu prinsipə əsaslanan hazırkı siyasəti YUNESKO-nun fəaliyyətinin hüquqi mexanizminə tam və tamamilə uyğundur. Deməli, müasirliyin nöqtəyi-nəzərindən bu prinsipin mədəni, humanist, hüquqi və sosial baxımdan üstünlüyü özünü tam əsaslandırır.

¹⁶ Медушевский Н.А., Михалева Г.Н., Гордеева М.А., Кутырев Г.И. Европейский Союз. Риски и вызовы современного этапа политической эволюции. М.: URSS, ЛЕНАНД, 2019, 352 с.

Respublikanın təşkilatın proqramlarında iştirakına gəlincə, bu bölmənin sonunda qeyd olundu ki, bu gün YUNESKO-nun nəzarəti altında TASIS proqramının ultra müasir layihələrini hazırlayan mütəxəssislərlə, Rusiya Sosial və Pedaqoji Elmlər Akademiyası və Rusiya Mədəniyyətşünaslıq İnstitutu və s. sıx əlaqə saxlanılır, Azərbaycanın Beynəlxalq Assosiasiya ilə “İntellektual və mədəni inkişaf problemləri” adı altında fəal əməkdaşlığı respublika mətbuatında qeyd olunub. Bundan əlavə, WANGO Dünya Assosiasiyası, bir sıra qeyri-hökumət təşkilatları və əlbəttə ki, Aİ, BMT və YUNESKO ilə. Bu Rusiya və ya beynəlxalq təşkilatlar yeni zamanın yolu ilə gedirlər və Azərbaycanın son illər onlarla əməkdaşlığı çox səmərəli olub.

Respublika Böyük İpək Yolunun bərpası üçün də böyük səylər göstərir, Avropa-Qafqaz-Asiya böyük və geniş nəqliyyat dəhlizinin yaradılmasına fəal kömək edir, Xəzər hövzəsində bütün növ ehtiyatların inkişafına və dünya bazarlarına daşınmasına sərmayə qoyur. Göründüyü kimi, əksəriyyəti YUNESKO-nun nəzarətində olan böyük texnoloji layihələr, əlbəttə ki, həm Azərbaycanın, həm də bəzi digər dövlətlərin tam və azad inkişafı üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir.

2.3. yarımfəsli bütünlüklə Mehriban Əliyevanın fəaliyyətinə həsr olunub. Onun Azərbaycanın YUNESKO ilə əlaqələri çərçivəsində əvvəllər müəyyən edilmiş istiqamətlər üzrə dünya mədəniyyətinə, elminə, təhsilinə və incəsənətinə həqiqətən də əvəzsiz töhfə verməsi bizim tərəfimizdən respublika ilə bu Təşkilat arasında əməkdaşlığın inkişafında keyfiyyətə yeni addım kimi göstərilir.

Mehriban Əliyeva mədəniyyət sahəsində çoxşaxəli və titanik fəaliyyətində Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin sarsılmaz sadıq qaldığı həyat əqidə və prinsiplərinə daim yaradıcılıqla əməl etməyə çalışmışdır. Azərbaycanın birinci xanımı Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin bir neçə çağırış deputatı, YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri kimi yüksək vəzifələrdə çalışan görkəmli siyasi, dövlət və ictimai xadim Mehrian Əliyeva multikultural strategiyani təkcə respublikamızda deyil, bütün dünyada fəal şəkildə dəstəkləməkdə davam edir.

Və bu, təbii ki, adi bir fakt açıqlaması, çoxsaylı internet saytlarında tapıla bilən məlumatların təkrarlanması deyil. Dissertasiya onun yolunun əsas mərhələlərini daha çox avtobioqrafik şəkildə deyil, YUNESKO ilə sıx diplomatik əlaqələrin axtarışında göstərməyə çalışır. Respublikanın Heydər Əliyevin və İlham Əliyevin cızdıqları müstəqil demokratik yolla qətiyyətlə addımlamasında onun xidmətlərini qiymətləndirmək çətinidir. M.Əliyeva Azərbaycan vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə, respublika ərazisində hələ də qorunub saxlanılan milli azlıqların mühüm etnik-mədəni dəyərlərinin qorunmasına hər cür töhfə verir. M.Əliyeva çoxsaylı ictimai çıxışlarında döənə-döənə vurğulayır ki, demokratik inkişaf yolu dinindən, öyrənmə və ünsiyyət üçün dil seçimindən, müəyyən təbəqəyə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, istisnasız olaraq, respublikanın bütün vətəndaşlarının bərabərliyini təmin edir.

Dissertasiyanın bu bölməsində Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti iki aspektdə göstərilir: siyasi və mədəni. Birinci halda, YUNESKO-nun qəbul etdiyi qətnamələr çərçivəsində (2020-ci ilin sentyabr-noyabr aylarında baş verən hadisələr nəzərə alınmaqla) M.Əliyevanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində böyük rolu vurğulanıb. İkincisi isə onun ümumilikdə elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində fəaliyyətinin əhəmiyyətindən xəbər verir. Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti xüsusi vurğulanmış, M.Əliyevanın fəaliyyətinin mərhələləri, YUNESKO-nun da diqqət mərkəzində olan bir sıra səmərəli ideyaların həyata keçirilməsi ətraflı işıqlandırılmışdır.

M.Əliyeva aydın şəkildə dərk edir ki, Azərbaycan ilə YUNESKO arasında sıx əməkdaşlıq daha çox indiki tarixi dövrdə yaxın gələcək üçün nə qədər sıx və etibarlı tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulmasından asılıdır. Bu istiqamətdə irəliyə doğru möhkəm addım atan M.Əliyeva elm, mədəniyyət, təhsil və kommunikasiyalar sahəsində əməkdaşlığa dair “çərçivə sazişi” adlanan təşəbbüslə çıxış etdi. Bu saziş M.Əliyevanın təşəbbüsü ilə Azərbaycan ilə YUNESKO arasında 2013-cü ilin iyul ayının ortalarında imzalanmışdır. Vəsaitlərin bir hissəsi ixtisaslaşmış beynəlxalq Etimad Fondunda toplanıb.

Xülasə: M.Əliyeva bir siyasətçi üçün son dərəcə qısa müddətdə respublikamızın ictimai həyatının bir çox sahələrinə mühüm töhfələr verən hakimiyyətdə sanballı şəxsiyyətə çevrilməyi bacardı. YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri kimi o, bir neçə ildir ki, ölkələr arasında mədəni və siyasi əlaqələrin genişlənməsinə fəal kömək edir, Azərbaycan xalqını dünya miqyasında layiqincə təmsil edir. Onun respublikada çoxşaxəli xeyriyyəçilik və ictimai fəaliyyətə olan bağlılığı da yüksəkdir. Hazırkı bölmənin adında irəli sürülən mövzudan kənara çıxmadan, Mehriban xanım Əliyevanın böyük və səmərəli fəaliyyəti, əsasən, YUNESKO-nun fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olan konkret faktlarla təsdiqlənir. Xüsusilə vurğulanmışdır ki, Mehriban xanım Əliyeva mahir siyasətçi-diplomat kimi respublikamız üçün YUNESKO-nun diqqətindən kənarda qalmayan ən mühüm siyasi aksiyaların qanunvericisi kimi özünü möhkəm şəkildə təsdiq etmişdir. Məsələn, bir çox məsələlərdə o, Təşkilatın konvensiyalarına əməl etdi ki, bu gün birincisi, ölüm hökmünə moratoriumun tərəfdarıdır, ikincisi, siyasi maddələr əsasında azadlıqdan məhrum olan məhbusların müddətinin müəyyən dərəcədə azaldılmasına nail olur (cinayət maddələri ilə keçənlər bu kateqoriyaya daxil deyil).

Respublika üçün çox mühüm siyasi məsələlərin qaldırıldığı və həll edildiyi, o cümlədən mədəniyyətşünaslıq sahəsində, müxtəlif konfranslarda, sammitlərdə, müşavirələrdə və ya tədbirlərdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev kimi Mehriban Əliyeva da fəal iştirak edir. Beləliklə, əsaslı şəkildə qeyd edə bilərik ki, M.Əliyeva bir tərəfdən daim siyasi cərəyanlar ab-havasında olur, digər tərəfdən isə o, əsrlər boyu Azərbaycan xalqının tarixində əsas qoyulmuş ən yaxşı mədəni ənənələrin dirçəldilməsi təşəbbüsü ilə çıxış edir. YUNESKO da öz növbəsində hər zaman bir millətin simasını müəyyən edən təməllərin müdafiəsində dayanır.

M.Əliyevanın elmə, təhsilə, ümumilikdə mədəniyyətşünaslığa verdiyi töhfələr də çox mühümdür. YUNESKO-nun əsas funksiyalarına bilavasitə daxil olan sahələrin inkişafında M.Əliyeva “Sülh mədəniyyəti” konsepsiyasının yenidən təşkili ilə bağlı böyük işə başlamışdır. Bunun nəticəsidir ki, elmi fənlərin statusu xeyli yüksəlmiş, Azərbaycan xalqı üçün milli təhsil və bilik sisteminin

dairəsi genişlənmiş, dünya elmi və informasiya məkanına çıxış imkanı yaradılmışdır. Bu konsepsiyanın spektrinə daxil olan çoxsaylı problemlər mahiyyətcə “humanistləşmiş” sosial problemlərdir ki, bu da YUNESKO əməkdaşları tərəfindən qəbul edilmiş qeyd olunan “antropoloji prinsip” işığında indi təkcə Azərbaycan üçün deyil, ümumilikdə bütün bu Təşkilata üzv olan ölkələr üçün son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Heydər Əliyev Fondunun ən zəngin milli irsin xəznəsi kimi qorunub saxlanması və artırılması istiqamətində M.Əliyeva tərəfindən çox böyük işlər görülmüşdür. Dissertasiyada dövlət tərəfindən idarə olunan və YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmiş qədim abidələrin qorunması ilə bağlı çoxlu sayda diqqətəlayiq nümunələr var. Bundan əlavə, çoxsaylı bərpa işləri göstərilir. Baxış meydanında respublikamızda yaşayan müxtəlif konfessiyaların nümayəndələrinin dini ibadət obyektləri var. Fonda mütəmadi olaraq yeni muzey eksponatları əlavə edilir. Bundan başqa, müxtəlif məqsədlər üçün qiymətli sənədlər qorunub saxlanılır. Bu, Azərbaycan xalqının mədəni müxtəlifliyinə dəlalət edir. Heydər Əliyev Fondunun bütün fəaliyyətinin arxasında isə lider - Mehriban Əliyeva dayanır. Əlamətdar haldır ki, Azərbaycanda son illər həyata keçirilən istənilən iş forması YUNESKO-nun mədəniyyət siyasətinin alətinə çevrilmiş prinsiplərin daxili məzmunundan kənara çıxmır.

Üçüncü fəsil **“QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİYİN QORUNMASI, SAXLANILMASI VƏ GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ SAHƏSİNDƏ YUNESKO-NUN FƏALİYYƏTİ”** adlanır və dörd bölmədən ibarətdir.

3.1. yarımfəslində “YUNESKO-nun fəaliyyətinin əsas prinsiplərinin transformasiyası fonunda Qərbdə mədəniyyət amilinin dünya siyasi proseslərində rolu və əhəmiyyəti” əsasən tətqiqat xarakteri daşıyır. Plana görə, bu, bütün üçüncü fəslin mərkəzi probleminə bir növ girişdir. Və buna görə də, informasiya materialının əksəriyyəti Qərbdə mədəni amilin dünya siyasi proseslərində rolunu və əhəmiyyətini qısa şəkildə müəyyən edir. Biz qoyulan suala aydınlıq gətirmək üçün ilk növbədə S.Hantinqtonun və bəzi digər Qərb alimlərinin həcmli monoqrafiyalarına istinad etdik. Fikrimizcə, Mədəniyyət Komissiyasının müxtəlif Hesabatları böyük

əhəmiyyət kəsb edir. Bu hesabatlarda yer alan məlumatlar birbaşa YUNESKO tərəfindən təsdiq edilmişdir. Təşkilat tez-tez bir neçə onilliklər ərzində ona arxalanırdı ki, bu da onun dünya mədəni proseslərindəki rolunu əyani şəkildə nümayiş etdirir. Onların hamısı işin əvvəlki iki fəslində qeyd etdiyimiz prinsiplərə əsaslanır. Bununla belə, onların mahiyyəti və məqsədi heç bir şəkildə təkrarlanmır, əksinə yeni materiallarla üzvi şəkildə tamamlanır və ya lazımi izahat və şərhlərlə təmin edilir. Digər prinsiplər isə əksinə, dissertasiyanın yekun fəslində elmi dövrüyyəyə daxil edilir və bilavasitə bu bölmənin başlığına uyğun kontekstdə nəzərdən keçirilir.

Fəslin lap əvvəlində göstərilir ki, hələ XX əsrdə filosoflar, siyasətçilər, sosioloqlar, antropoloqlar, kulturoloqlar, geniş dairənin ictimai xadimləri vaxtaşırı bu problemə müraciət etmişlər. Alimlərin adları çəkilir, onların əsas əsərləri sadalanır, dünya mədəni proseslərinin inkişafındakı əhəmiyyəti qısa şəkildə göstərilir.

Bu bölmənin əsas ideyası Qərbdə elm, təhsil, maarifçilik və incəsənət sahələrində həyata keçirilən multikulturalizmin ən son modellərinin təhlilindən ibarətdir. Bir tərəfdən, onlar YUNESKO-nun fəaliyyət prinsiplərinə tabedirlər və buna görə də ənənəvi şəkildə qəbul edilə bilər. Digər tərəfdən, bu, zaman keçdikcə ümumi xəttindən bir sıra qollar əldə edən multikulturalizmin bir Qərb modelidir. Bir çox parametrlərinə görə o, Azərbaycan multikultural modeli fenomenindən açıq-aydın aşağıdır. Və bu barədə dünyanın aparıcı kulturoloqlarının rəyi əsasında ətraflı müzakirə aparılır. Əslində, bu, YUNESKO-nun fəaliyyətinin müəyyən prinsiplərinin transformasiyası məsələsinin preambulasıdır.

Mahiyyət ondan ibarətdir ki, Qərb multikulturalizmində “Tolerantlıq mədəniyyəti” prinsipi dəyişib. Məhz, fenomenin ideoloji mahiyyətindən sırf maddi mahiyyətə nəzərəcarpacaq bir dəyişiklik var. Başqa fərdlərin, millətlərin hüquqlarına ilkin hörmətə demək olar ki, heç bir əhəmiyyət verilmir. İnsan isə hər şeyin ölçüsü kimi artıq eqoizm izini daşıyır. Bu, tolerantlıq anlayışının insanlara deyil, hadisələrə, konkret vəziyyətə aid edilməsinə səbəb oldu. Təbii ki, şüur prinsipi də transformasiyaya uğradı.

Bu prinsipin ənənəvi anlayışının və qavrayışının dəyişdirilməsi xüsusilə ABŞ-ın ideologiyasına təsir etdi. Və daha

sonra bu bölmədə UNESCO-ya üzv olan ölkələrin ekspertlərinin ən böyük Qərb dövlətinin - ABŞ-ın beynəlxalq mədəniyyət sferasında hegemonluğu barədə ziddiyyətli fikirlərindən danışırıq. Biz açıq şəkildə sual verdik: bu nədir - uydurma, yoxsa reallıq? Bu mövzu ətrafında müzakirələr bizim diqqət mərkəzindədir. Sonra qısa bir tarixi ekskursiya oldu. XX-XXI əsrlərin əvvəllərində dövlətlər bu məsələdə açıq şəkildə “birincilik” tutdular. Qısa bir tarixi ekskursiya etdik. XX-XXI əsrlərin sonunda dövlətlər bu məsələdə birmənalı olaraq “birincilik” əldə etdilər. Lakin qısa müddətdən sonra məlum oldu ki, mədəniyyət sferasında bu hegemonluq heç də həmişə planlaşdırılmır. YUNESKO isə diqqəti ona yönəldib ki, kütləvi Amerika mədəniyyəti yalnız dünya qloballaşmasının müəyyən subyektləri üçün cəlbədidir.

Bu münasibətlə biz YUNESKO-nun müxtəlif Sammitlərində, İclaslarında və ya Baş Konfranslarında təqdim olunmuş bir sıra materiallara istinad etdik. Onlardan bizim dövrümüzdə ABŞ-ın ənənəvi sivilizasiya quruluşunu “islahat etmək” cəhdlərinin uğursuzluğa düşər olması ilə bağlı birmənalı nəticə çıxdı. Rusiya və bəzi Avropa ölkələri ilə bağlı tərəfimizdən də mübahisəli mülahizələr verildi. Lakin onlarda müsbət olaraq qalanlar diqqətə layiqdir, və o, YUNESKO-nun rəsmi sənədlərində onların əsaslı şəkildə yenidən qiymətləndirilməsi üçün səbəb kimi qalmışdır.

Obyektiv desək, zaman öz haqqını “alır”. Aydınır ki, bizim dövrümüzdə böyük dövlətlərin sakinlərinin kütləvi mədəniyyətə müqavimət göstərməsi qeyri-realdır. Ekstremal halda belə bir hadisəni yalnız milli mədəniyyətin dərin köklü daxili ənənələri olan ayrı-ayrı ölkələrdə müşahidə etmək olar. Biz YUNESKO-ya üzv olan bu ölkələri qlobal dünyadan təcrid olunmayan ölkələrdən ayırdıq. Hətta ikinci onilliyin sonuna qədər güclü mədəni ənənələrə malik bir dövlətin (Fransa, Almaniya, Yaponiya, Rusiya) inkişafı belə, kənardan millətin psixologiyasına təsir edən kütləvi mədəniyyətdən özünü təcrid edə bilməz.

Lakin elmi-texniki və mədəni tərəqqi dayandırılı bilməz. Və adları çəkilən dövlətlərdən fərqli olaraq Azərbaycanın müsbət təcrübəsi nümayiş etdirildi ki, bu da YUNESKO tərəfindən layiqincə qiymətləndirildi. ABŞ-dan və bir sıra digər Qərb ölkələrindən fərqli

olaraq, Respublika hökumətində bütün digər variantların qəbul edilməz olduğunu, təhlükəli nəticələrlə zəngin olduğunu və dövlətin aparıcı siyasi strategiyasına köklü şəkildə zidd olduğunu açıq-aydın dərk edirlər. Siyasət və mədəniyyətşünaslıqda belə bir strateji xəttin YUNESKO-nun 2000-ci il üçün Mədəniyyət üzrə Dünya Hesabatları toplusunda aydın şəkildə əksini tapması əlamətdardır. Toplu qloballaşma proseslərinin dünya mədəniyyətlərinin inkişafına təsirinin müxtəlif aspektlərinə dair çoxsaylı tədqiqatları özündə cəmləşdirmişdir. Onların əsas məqsədləri göstərilir və əsas vəzifələr fərqləndirilir.

3.2. yarımfəslində mədəni müxtəlifliyin qorunması məsələsində YUNESKO strategiyasının əsas istiqamətləri tənqidi mövqedən təhlil edilir. Konkret nümunələr göstərdi ki, YUNESKO-nun fəaliyyəti qloballaşma dövrünün aşkar başlanğıcı ilə əlaqədar yaranan kəskin, aktual və vacib problemlərdən ayrılmazdır. Buradan belə nəticə çıxır ki, YUNESKO müxtəlif aspektlərdə və sferalarda dünya mədəni proseslərinin normallaşdırılması üzərində işləməli idi. Bu səbəbdən bölmədə həm beynəlxalq münasibətlərlə bağlı problemlər, həm də bu proseslə bağlı bəzi problemlər, yəni iqtisadi, kommersiya və hətta hüquqi məsələlər nəzərdən keçirilib. Beləliklə, bütövlükdə mədəniyyət xidmətlərinin əhatə dairəsi genişlənmişdir: o, dissertasiyanın bu hissəsində öz əksini tapmış çoxsaylı formaları əhatə edir.

YUNESKO-nun arzu olunan istiqamətdə strategiyasını onun ideoloji ruhlandırıcılarının işi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Söhbətə Təşkilatın ilk şəxslərindən biri - YUNESKO-nun keçmiş baş direktoru, cənab F.Mayor ilə başlaması məqsəduyğun saydıq. O, dünya mədəni müxtəlifliyinin qorunub saxlanmasının və artırılmasının ardıcıl tərəfdarı idi. Bu məqsədlə o, müxtəlif ölkələri və mədəniyyətləri təmsil edən bir çox görkəmli siyasətçilərin, sosioloqların, geniş profilli ictimai xadimlərin işinə cəlb olunub. F.Mayor da “Mədəniyyət və İnkişaf Komissiyasında (“De Kuelyar adına Komissiya”) əməkdaşlıq etmiş alimlər və görkəmli ictimai xadimlər arasında idi.

Biz YUNESKO-nun Mədəniyyət Məsələləri üzrə Komissiyanın əsas hesabatlarını diqqətlə topladıq. Onlardan bəziləri

YUNESCO Baş konfransının iclaslarında səsəndirilib. Ən açıq-aşkar 1999-cu ilin noyabrında keçirilən otuzuncu tədbirdir. Bu Konfransın qətnaməsində biz bir neçə güclü məqamı müəyyən etdik. Onlardan biri müasir mədəni cərəyanların iqtisadiyyat, hüquq və bəzi digər elmi fənlər ilə sıx bağlılığına görə bizi xüsusilə maraqlandırır. Təbii ki, birincinin üstünlüyü ilə. Belə ki, Qətnamədə vurğulanırdı: “Mədəni proses sözün geniş mənasında, əsasən “mədəni mallar” və xidmətlərin statusunun müəyyən edilməsi üçün çoxtərəfli ticarət danışıqlarının stimullaşdırılması yolu ilə həyata keçirilir” [123,67-68]. Qərarın nəticəsi olaraq, birincisi, YUNESCO ilə bəzi digər dövlət qurumları arasında danışıqlar bərpa edilib. İkincisi, Azərbaycanla Rusiya bu məsələdə həmrəy idilər. Üçüncüsü, bu və bununla bağlı problemlə situasiyaların müzakirəsinin nəticələrinə əsasən qərar verilir: bu halda YUNESCO-nun strategiyasının prioritet istiqamətlərindən biri “dünya bazarlarında həmin xidmət və malların dünya bazarlarına bərabər çıxışını təşviq etməkdir. Ən az inkişaf etmiş dövlətlərin olduğu mədəniyyət sahəsi xeyriyyə təşkilatları inkişaf etmiş ölkələrin kütləvi mədəniyyət məhsullarının inhisarçı idxalçılara çevrilir” [38]. YUNESCO-nun bu strateji istiqaməti, müəyyən etdiyimiz kimi, uzunmüddətli perspektivi müəyyən edir

XXI əsrdə mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanması məsələləri YUNESCO-da “dəyirmi masalar” adlanan iclaslarda fəal şəkildə müzakirə olunmağa başladı. Müzakirələr, bir qayda olaraq, pərdə arxasında deyil, daha dəqiq kollegial şəkildə, hər yerdə ümumi konfransların proqramına daxil edilirdi. Rəsmi görüşlərdə bir çox ən müxtəlif cari mədəniyyət problemləri daim qaldırıldı

YUNESCO-nun strategiyasının əsas istiqamətləri nöqtəyi-nəzərindən tez-tez aşağıdakı suallar qoyulurdu: mədəniyyət sahəsinin kommersiyalaşdırılması bu gün nə dərəcədə zəruridir (və ümumiyyətlə buna ehtiyac varmı!). Bu, dünyanın maddi və qeyri-maddi mədəni irsinə zərbə vururmu? Və sair. Mədəniyyətin potensial mümkün kommersiyalaşdırılmasının arzuolunmaz müdaxilə nəticələrinin qarşısını almaq üçün YUNESCO öz fəaliyyətinin müəyyən prinsiplərinin həyata keçirilməsinə nəzarəti gücləndirmişdir. Xüsusilə, regional, milli və beynəlxalq səviyyələrdə müxtəlif mədəniyyət layihələrinin inkişafı üçün söylərin əlaqələndirilməsini qeyd etdik.

Təşkilatın əməkdaşlarının müvafiq norma, üsul və vasitələrdən istifadə etməsi xarakterikdir. Bundan əlavə, son illərdə YUNESKO beynəlxalq bilik mübadiləsinin və mədəni plüralizm sahəsində qabaqcıl təcrübənin təşviqi ilə əlaqəli fəaliyyət prinsiplərinin prioritetliyini dəfələrlə vurğulamışdır. Bu prosesdə həm bəzi Avropa ölkələri, həm də Azərbaycan iştirak edir.

Beləliklə, biz bu bölmədə YUNESKO-nun elmi tədqiqatların mühafizəsi proqramının, fikrimizcə, “AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” inkişaf konsepsiyasının əsas əsaslarına tam uyğun gələn bəzi bəndlərdən keçə bilmədik”. Beləliklə, fikrimizcə, Layihənin əksər bəndləri 4.3. “Respublikada elmi potensialın dəstəklənməsi və innovativ fəaliyyət üçün əlverişli şəraitin yaradılması” haqqında YUNESCO-da “Fəaliyyət Planı” ilə üst-üstə düşür. Elmi və innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi müasir Azərbaycan siyasətçilərinin və kulturoloqlarının da xüsusi diqqət mərkəzindədir.

Bundan əlavə, 4.3-cü bənddə bildirir: “Elmin gələcək inkişafı dünya elminin tərəqqisinə səmərəli inteqrasiya prosesinin davamı kimi milli tarixə, dünya tendensiyalarına əsaslanıb. Elmi-təbiiq infrastruktur təkmilləşdirilir, maddi-texniki elmi baza modernləşdirilir, bu sahədə informasiya təminatı sistemlərindən onların elektron formalarına rahat və müntəzəm keçid təmin edilir və s.” [231]. Öz növbəsində YUNESKO-nun Konstitusiyasının 21 sayılı layihəsi elmi tədqiqatların müəlliflik hüququnu qoruyur. Bu sənəd Azərbaycanın bütün elmi qurumlarının əməkdaşları üçün əlamətdardır, “intellektual mülkiyyətin” qorunmasına yönəlmiş və üstəlik, Dövlət Proqramının standartlarına uyğun gələn uzunmüddətli dövr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Beləliklə, Azərbaycanda YUNESKO-nun Fəaliyyət Planı ilə qeyd olunan konsepsiya arasında strateji körpülər qurmaq çətin deyil. Hər iki halda söhbət qloballaşma dövründə qabaqcıl dünya təcrübəsi miqyasında innovasiya sistemlərinin qətiyyətli islahatından, yeni biliklərin və texnologiyaların inkişafı və yayılmasından gedir.

3.3. yarımfəslində dünya nizamının yeni modellərinin həyata keçirilməsi üçün YUNESKO strategiyasının bəzi əsas problemləri nəzərdən keçirilir. Söhbət eyni vaxtda iki sahəni əhatə edən

Təşkilatdakı həmin innovativ formalardan gedir: mədəniyyətşünaslıq və beynəlxalq siyasət. Bununla belə, müxtəlif strateji məsələlərdən birbaşa yazmaqdan əvvəl biz əvvəlcədən YUNESKO-ya üzv ölkələrin indiki siyasətinə müraciət etdik. Bu Təşkilat iddia edir ki, müasir silah növlərinin, o cümlədən kütləvi qırğın silahlarının misli görünməmiş yayılması şəraitində bəşəriyyət yenidən (artıq “blok qarşındurması” adlanan dövrdə olduğu kimi) özünün təhlükəsi ilə üzləşə bilər. Vətəndaşların təhlükəsizliyi məsələsi XXI əsrin əvvəllərində YUNESKO-nun gündəmində kəskin şəkildə dururdu. Belə ki, 2006-cı ildə onun himayəsi ilə Moskvada Dini Qruplar və Konfessiyalar Liderlərinin Ümumdünya Sammiti keçirildi. İştirakçılar müasir dünyada təhlükəli qarşındurma meyllərinin getdikcə güclənməsindən dərin narahat olduqlarını bildiriblər. Həmin ilin noyabr ayında İstanbulda Sammitdə çıxış edən BMT-nin keçmiş baş katibi K.Annan demişdi: “Dünya düşərgələrə və müxtəlif müxalifət qruplara bölünüb. Sivilizasiyaların birbaşa və şiddətli toqquşması, ilk növbədə, bir ovuc ayrı-ayrı dini qrupların bundan sonra daha global miqyasda yeni müharibələr dövrünün başlamasını ehtirasla istədikləri zaman açıq şəkildə təhrif olunmuş ideyalara və stereotiplərə səbəb oldu” [40].

K.Annanın bəyanatı əslində o deməkdir ki, bəzi qruplaşmalar gizli və ya açıq formada şovinist ideyalarını, proqram rəhbərlərini mümkün qədər ayrı-ayrı millətlərin və millətlərin prioritetliyi ilə bağlı fikirlərə sadıqlırlar. Bu cür mühakimələrin zərərli olması YUNESKO tərəfindən də təsdiqlənir. 2001-ci ildə Vilnyusda dünya düzəninə belə bir modelini qəbul edildi, burada deyilirdi: “Bizim ölkəmizdə heç bir müasir sivilizasiyanın birtərəfli qaydada hər hansı bir prioritet millətin adından hərəkət etmək öhdəliyini öz üzərinə götürmək və eyni zamanda bütövlükdə bütün bəşəriyyət üçün məsuliyyət yükünü daşımaq üçün hüquqi əsası yoxdur. Bu cür vəzifələr və məqsədlər mahiyyətcə absurddur və tamamilə həyata keçirilə bilməz” [34,1-2].

YUNESKO-nun davamlı, zamanla sınıanmış strateji xətti. Bildiyiniz kimi, 2001-ci ilin sentyabrında Nyu-Yorkda fəlakət baş verdi. Sonra ərəb dünyasında həlledici sivilizasiya qarşındurması kontekstində İsrailin suveren Livan dövlətinə hücumunu (iyul 2006)

dərk etməyə başladılar. Eyni zamanda, Qərb və Ərəb KİV-lərində bu aqressiv aksiyanın bir növ keçid mərhələsi olduğu, kobud və absurd şəkildə orta əsrlər “səlib yürüşləri”ni xatırladan fikirlər səsləndirilib. Daha sonra 2006-2007-ci illərdə bu təxribatın növbəti hədəfi İran və Suriya oldu. Qərbdə yanlış qurulmuş strategiyanın bəhrəsini Dünya artıq pandemiya illərində (2017-2021) aldı.

Bu və bir sıra digər dramatik hadisələr YUNESCO-da müvafiq reaksiya doğurmaya bilməzdi. Təşkilat bu gün mədəniyyət siyasəti sahəsində strategiyanı həyata keçirməyə çalışıb ki, bu da tədricən dünya düzəninə modellərinin yenidən nəzərdən keçirilməsinə gətirib çıxaracaq. YUNESCO üzvləri əllərindəki faktlarla konseptual suallara qaneedici cavablar verməyə çalışdılar. Məhz: “Sivilizasiyanın müasir modeli” anlayışı birbaşa nəyi nəzərdə tutur? Bəşəriyyət inkişafının hansı mərhələsindədir və onu yaxın gələcəkdə hansı siyasi və mədəni ssenarilər gözləyə bilər? Bütövlükdə və ümumilikdə YUNESCO-nun təklif etdiyi “sivilizasiya modeli” keçmiş dünya sivilizasiyalarının dövrü dəyişməsinə əsaslanır. Fərqli məktəblər yalnız sivilizasiyaların dövrlərinin və ya nəsillərinin qiymətləndirilməsində fərqlənirlər.

Bu strategiya siyasi şəraitlə əsaslandırılır. Bu model qabaqcıl modellərdən biri kimi YUNESCO tərəfindən təcrübədə fəal şəkildə istifadə olunur və bütün sivil dünya vətəndaşlarının maraqlarına və təcili ehtiyaclarına cavab verir. Bu bölmədə biz Azərbaycan üzərində dayandıq. Bu modelin fenomeni, fikrimizcə, onun mütərəqqi düşünən Azərbaycan nəzəriyyəçiləri tərəfindən izlənən başqa bir sxem - “davamlı inkişaf” sxemi ilə uzlaşmasındadır. Üstəlik, sivil cəmiyyətdə insanların həyat təminatı sistemini qoruyub saxlayan mədəni proseslərin harmoniyası, ahəngdarlığı və tarazlığından yazırıq. Əminik ki, bu, Azərbaycan kulturoloqlarının məqsədləri ilə YUNESCO-nun tədqiqatın bu aspektindəki vəzifələrinin kökündən üst-üstə düşdüynə dair kifayət qədər parlaq və inandırıcı nümunədir. Dissertasiyanın əsas mətnində onlar lazımi dəstəkləyici məlumatlarla ətraflı əsaslandırılmışdır.

Bu məqsədlə belə bir sual qoyuldu: YUNESCO özünün mədəniyyət siyasəti üçün hansı konkret “dünya düzəninə sivilizasiya modeli”ni ən uyğun hesab edir? Müvafiq sənədlərin (konfranslarda,

Sammitlərdə, İclaslarda məruzələr, A.Toynbi, P.Sorokin, S.Hantinqton, A.Zinoviyev və başqalarının fikirləri) hərtərəfli təhlili əsasında “sivilizasiya modeli” yeni bir strategiya kimi dünya nizamına tənqidi mövqelərdən yanaşmaq lazımdır. Yəni, onun həm üstünlükləri, həm də mənfi cəhətləri var. Onların bir-birinə zidd mühakimələrin nəticəsi olan əksəriyyəti diqqətlə öyrənilmiş və dissertasiyada “fikir üçün məlumat” kimi təqdim edilmişdir.

Yekun 3.4. yarım-fəsildə müasir dövrdə YUNESKO-nun inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müxtəlif mədəni və iqtisadi əlaqələri nümayiş etdirilmişdir. Burada, ilk növbədə, YUNESKO-nun son illər dinc inkişaf yoluna qədəm qoymuş, digər dövlətlərlə mehriban qonşuluq münasibətləri qurmuş bir sıra gənc dövlətlərlə mədəni və iqtisadi əlaqələrindən danışılıb. Belə çıxır ki, bu əlaqələr uzun tarixə malikdir. Onlar (münasibətlər) demək olar ki, bu Təşkilat yaranan ilk gündən başlayıb və bu günə kimi zəifləməyib. Bu bölmədə biz YUNESKO-nun fəaliyyətinin dörd əsas sahəsinə diqqət yetirmişik.

Birinci istiqamət müəyyən (ən çox Asiya) ölkələrində müstəmləkəçilik, irqçilik və aparteid qalıqlarına qarşı mübarizəni əhatə edirdi. Bu mübarizə hələ 1970-ci illərdə başlayıb, lakin onun təkrarlanmaları hələ də davam edir. YUNESKO Nizamnaməsinin “dünya nizamının və təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə yardım etmək” zərurətinə istinad edən 1 №-li maddəsi bu problemin həlli üçün mənbə bazası rolunu oynamışdır. Vurğulanıb ki, uzun onilliklər ərzində bu vəzifə YUNESCO tərəfindən elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsinin köməyi ilə həyata keçirilib. Eyni zamanda, Təşkilatın konfrans, iclas və sammitlərdə qəbul edilmiş əksər qətnamələrində YUNESKO-nun bilavasitə funksional məqsədinin qanuna, ədalətə və insan hüquqlarına məcburi riayət etməklə xalqlara ümumbəşəri hörməti təmin etmək olduğu göstərilirdi. Bu məqsədlər üçün Təşkilat xalqların və millətlərin qarşılıqlı yaxınlaşmasına kömək edir, mədəni biliklərin qorunub saxlanmasına, artırılmasına və yayılmasına kömək edir. Bu müddəa müasir dövrdə bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrə münasibətdə qüvvədə qalır.

Bu baxımdan YUNESKO-nun bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrlə əlaqələri uzun tarixə malikdir və ən parlaq səhifələrdən

birini təmsil edir. Baş Konfransın 18-ci sessiyasının qəbul etdiyi 9.1 sayılı qətnamədə deyilir: “YUNESKO öz səlahiyyət sahələrində müstəmləkəçiliyin, irqçiliyin, zülmün və xarici hökmranlığın bütün formalarına qarşı mübarizəni daha da səylə davam etdirməlidir. Bunlar insan ləyaqəti ilə bir araya sığmır və insan hüquqlarının və xalqların müstəqilliyinin kobud şəkildə pozulmasıdır”. Daha sonra həmin qətnamədə qeyd olunurdu ki, “YUNESKO bir çox inkişaf etməkdə olan üzv ölkələrlə hüququn fundamental prinsiplərinin bütün dövlətlər tərəfindən tanınması və həyata keçirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın bütün formaları əsasında sıx əlaqələr qurur. Məhz, YUNESKO ciddi hüquq bərabərliyinə, milli müstəqilliyə və suverenliyə nail olur” [127,77].

İkinci istiqamət inkişaf etməkdə olan dövlətlərin iqtisadiyyatına əlavə maliyyə əlavələr ilə bağlıdır. Bununla bağlı köklü dəyişikliklərin aparılması zərurəti ilk növbədə bu dövlətlərin tarixən qısa müddətdə öz iqtisadi gerilik amillərini aradan qaldırmağa kəskin və təcili ehtiyacı ilə əlaqədar yaranmışdır. XX-XXI əsrlərin qovşağında birdən məlum oldu ki, YUNESKO-dan gənc inkişaf etməkdə olan dövlətlərə əlavə maliyyə yardımı etməklə bu problemi uğurla həll etmək kifayət deyil. Çoxlu uğursuzluqlar oldu. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə (Afrika, Asiya, Latin Amerikası və digərləri) iqtisadi geriliyin aradan qaldırılması istiqamətində nəzərəcarpacaq irəliləyişin olmamasının əsas səbəbi kənd təsərrüfatı xammal bazasının zəifliyi, sənaye infrastrukturunun inkişaf etməməsi idi. Bir sıra gənc müstəqil dövlətlərdə yaranmış bu vəziyyət onları inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında xüsusilə müdafiəsiz vəziyyətə salmışdır. Bu, daha çox inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi sisteminə xas olan iqtisadi tənəzzüllərin, pul-maliyyə sferasında qeyri-sabitliyin, inflyasiyanın, xroniki işsizliyin kəskinləşdiyi dövrlərdə hiss olunurdu.

YUNESKO-nun 2009-cu il üzrə statistik məlumatlarına görə, gənc inkişaf etməkdə olan ölkələrdə təxminən 900 milyon insan mütləq yoxsulluq şəraitində yaşayırdı. Təşkilatın rəsmi müraciəti ilə elə həmin il Beynəlxalq Əmək Bürosu bu ürəkaçmayan statistik hesablamayı həyata keçirib. Və məlum olub ki, YUNESKO-nun iqtisadi yardımı sahəsində olan bu Asiya ölkələrində yoxsulluq

həddini aşan bir milyarda yaxın insan var. 430 milyondan çox insan ağır qida çatışmazlığından əziyyət çəkir, 1 milyard insan mənzillə zəif təmin olunur, 1 milyard 300 milyon insan içməli sudan məhrumdur. Bundan əlavə, YUNESKO-nun statistikasına görə, bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 814 milyon savadsız böyükər var, 123 milyon məktəb yaşlı uşaq məktəbə getmir [145,21-22].

YUNESKO həmçinin geniş ictimaiyyətin diqqətinə çatdırıb ki, bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial bərabərsizlik artır və əsas çətinliklər - ölüm hallarının artması, qida çatışmazlığı, xəstəlik, savadsızlıq şəhər və kənd zəhmətkeşlərinin üzərinə düşür. İşsizlik artmaqdadır. BƏT-in məlumatına görə, indidən 2004-2005-ci ilə qədər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə işsizliyi aradan qaldırmaq və müvafiq yaşa çatanları işlə təmin etmək üçün 700 milyon iş yeri yaradılmalıdır. Bu, inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyətində sadəcə olaraq işsizlik müavinətinin olmadığı şəraitdə baş verir [145, 23-24]. Böhran vəziyyətindən mümkün çıxış yollarının göstərilməsi və verilən statistik məlumatlarla paralel olaraq, tərəfimizdən iqtisadiyyatın səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə bağlı YUNESKO çərçivəsində həyata keçirilən bir sıra tədbirlər müəyyən olunub. Bu fəaliyyətlərin və layihələrin əsasını İnkişaf etməkdə olan Ölkələr üçün nəzərdə tutulmuş YBİQ Proqramı təşkil edirdi.

YUNESKO-nun fəaliyyətinin **üçüncü istiqaməti** təhsilin rolunun artırılması və ən son texnoloji nailiyyətlərin inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatına tətbiqi hesab edilə bilər. Əlavə olaraq, gənc dövlətlərə kömək edən yenilikçi vasitələr hesab olunur. Son illərdə qəbul edilmiş bir sıra Qətnamələr nəticəsində YUNESKO bilavasitə onun səlahiyyətlərinə aid olan geniş “Mədəni və iqtisadi fəaliyyət proqramı” hazırlayıb. Təşkilat onun həyata keçirilməsində iki əsas istiqamətdə tam və hərtərəfli yardım göstərmək məqsədinə aşağıdakı kimi xidmət edir:

- yeni beynəlxalq iqtisadi düzən konsepsiyası haqqında bilikləri öyrənmək, əks etdirmək, yaymaq, habelə onun aradan qaldırılmasına yönəlmiş söylərə həm mane ola biləcək, həm də töhfə verə biləcək amilləri öyrənməklə;

-YUNESKO proqramını Fəaliyyət Proqramında elan edilmiş məqsədlər istiqamətində istiqamətləndirmək, uyğunlaşdırmaq və gücləndirməklə.

Yuxarıdakı iki sahə üzrə qərarlar YUNESKO-nun Baş Konfransının 27-ci sessiyası tərəfindən qeydə alınıb. O, təhsilin, elmin və mədəniyyətin inkişafının bir çox islahatların və innovativ təşəbbüslərin həyata keçirilməsində mühüm element olduğunu təsdiqləyib. Üstəlik, həmin sessiyada YBİQ-in azadlığa, ədalətə və bərabərliyə, millətlər və xalqlar arasında bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına, qarşılıqlı anlaşmaya, tolerantlığa, ümümbəşəri problemlərin birgə həllinə əsaslanan yeni humanist nizama, hamının rifah, təhsil, bilik və yüksək mədəniyyətə əlçatanlığına gətirib çıxarmalı olduğu yazılıb.

Bu baxımdan, təhsilin rolunun perspektiv inkişafı xüsusilə artır ki, bu da inkişaf etməkdə olan ölkələrə münasibətdə YUNESKO-nun yurisdiksiyasında ən azı aşağıdakı üç əsas məqamda ideal şəkildə inkişaf etməlidir.

№1. O, çoxsaylı elmi və texniki fənləri özündə birləşdirən xüsusi təhsil kompleksini vurğulayır. Bu fənlər, YUNESKO-ya görə, ilk növbədə, tədqiqat və texnoloji tərəqqi üçün kadrların hazırlanmasında ixtisaslaşma məsələsində zəruridir.

№2. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisinin (xüsusilə mədəni və iqtisadi cəhətdən geridə qalmış) ikili vəzifə ilə ümumi elmi və texniki təhsil almaq imkanı. Birincisi: gələcəkdə ümumi əhalinin əksəriyyətinin daha dərin biliklərə yiyələnməsinə hazırlıq. İkincisi (daha çox təmayül profilli mütəxəssislər üçün): texnoloji proseslərlə praktiki tanışlıq.

№3. İnsan şəxsiyyətinin bütün aspektlərinin inkişafına yönəlmiş ümumi təhsil almaq. YUNESKO-nun bu istiqamətdə prioritet strategiyalarından biri ölkələr arasında əməkdaşlığın həyata keçirilməsidir. YUNESKO əməkdaşlarının fikrincə, elmi və texnoloji biliklərin tətbiqi üç əsas aspekti özündə birləşdirən beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı üçün yaxşı əsas ola bilər:

- ayrı-ayrı inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında həm regional, həm də subregional səviyyədə müsbət əməkdaşlığın amilləri;

- inkişaf etməkdə olan və inkişaf etmiş dövlətlər arasında müsbət əməkdaşlığın amilləri;
- Beynəlxalq müəssisələrin, xüsusən də BMT sistemindəki müəssisələrin rolu.

Nəhayət, YUNESKO-nun göstərdiyimiz istiqamətdə fəaliyyətinin **dördüncü istiqaməti** kimi biz hər zaman inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kəskin və ağırlı “beyin axını” probleminin optimal həlli yollarının axtarışını adlandırdıq. O, xüsusilə bir sıra Asiya dövlətlərinə təsir etdi.

İlk dəfə bu barədə XX əsrin sonlarında yüksək səslə müzakirələr aparıldı və X-XXI əsrlərin qovşağında artıq bir sıra mühüm tövsiyələr qəbul edildi və bu tövsiyələr sonralar Latin Amerikasına və dünyanın bəzi digər regionlarında YUNESKO-nun elm və texnologiya, mədəniyyət sahəsində siyasətinin əsasını təşkil etdi. Məsələn, YUNESKO qeyd edib ki, tarixən müxtəlif ixtisaslar üzrə Latin Amerikasına ölkələrinə, o cümlədən Mərkəzi və Avropadan böyük alim axını olub. Beləliklə, Latin Amerikasının bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələri xüsusilə yeni və yüksək ixtisaslı kadrlara ehtiyac duymurlar (xüsusilə ilk vaxtlar).

Bu gün YUNESKO bilavasitə göstərir ki, öz fəaliyyətində bu istiqamət milli inkişafın ümumi proqramının tərkib hissəsidir və Latin Amerikasına ölkələri milli insan resurslarının daha yaxşı öyrənilməsi və inkişafı üzrə tədqiqatlara üstünlük verməlidir. Mədəniyyətin və iqtisadiyyatın inkişafının tələbləri nəzərə alınmaqla kadr hazırlığı məsələlərinə xüsusi yer verilmişdir. Ancaq bir əhəmiyyətli məqam var. YUNESKO qeyd edib ki, tarixən Latin Amerikasına ölkələrinə, o cümlədən Mərkəzi və Avropadan müxtəlif ixtisaslara malik alimlərin böyük axını olub. Beləliklə, Latin Amerikasının bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrinin yeni və yüksək ixtisaslı kadrlara ehtiyacı yox idi (xüsusilə ilk vaxtlar). Ona görə də “beyin axını” problemi kəskin deyildi. Cənubi Afrikanın bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrində vəziyyət tamamilə fərqli idi. Kütləvi savadsızlıq və onlarda mədəniyyətin nisbətən aşağı olması ucbatından, necə deyirlər, hər bir dəyərli kadr hesabda idi. YUNESKO-nun bu aspekti nəzərə almamağa hüquqi və hətta mənəvi haqqı yox idi. Buna görə də 2004-cü ildə Təşkilatın təşəbbüsü ilə ən

son elmi və texnoloji nailiyyətlərin tətbiqi üzrə Afrika Nazirlər Konfransı çağırıldı. Bu Konfransda Cənubi Afrikadan "beyin axını" kimi "problem"dən xəbər verən məruzələr də oxundu. İlk növbədə, bu ölkələrin hökumətlərinə region ölkələrində elmi-texniki proqramların dəstəklənməsi mexanizminin yaradılması tövsiyə olunub. Bu məqsədlə Afrikada Tədqiqat və İxtiraların İnkişafı üçün Xüsusi Fond fəaliyyətə başladı. Digər tərəfdən, Ərəb Nazirlər Konfransı Rabatda keçirdiyi iclasda Ərəb Elmi və Texnoloji Tədqiqatlar Fondunun yaradılmasını tövsiyə edib. Qaldırılan problemin həllində bu fondun əhəmiyyətindən dissertasiya işinin lap sonunda ətraflı bəhs edilir.

Bu dörd istiqaməti yekunlaşdıraraq belə bir qənaətə gəldik ki, YUNESKO-nun bu istiqamətdə apardığı möhtəşəm və səmərəli fəaliyyəti nəticəsində XX-XXI əsrlərin qovşağında inkişaf etməkdə olan ölkələr aydın şəkildə etiraf etdilər ki, insan hüquqları problemini insan hüquqlarının müdafiəsi problemindən süni şəkildə ayırmaq olmaz. Nəticədə, bu aspekt üzrə ümumiləşdirmə aparıldı: YUNESKO-da bu məsələlərlə bağlı mübarizə üçqat əhəmiyyət kəsb edirdi. Birincisi, demokratiya uğrunda mübarizəni təşkil etmək üçün normativ aktlar işlənib hazırlanmışdır. İkincisi, bu mübarizənin müsbət planında xalqların ictimai rəyi formalaşmışdı. Üçüncüsü, bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrin nümayəndələri mübarizə zamanı praktiki siyasi təhsil məktəbindən keçdilər, öz hüquqları uğrunda mübarizənin taktikasını öyrəndilər.

Aparılan tədqiqatlardan irəli gələn **nəticələr**.

Dissertasiya işinin əsasını Azərbaycanın aparıcı kulturoloqları tərəfindən işlənib hazırlanmış və praktikaya tətbiq etdiyi "kulturoloji piramida"nın universal metodu təşkil etmişdir. Onun əsasında biz ümumilikdə mədəniyyətşünaslığın əsas prinsiplərinin sistemli və situasiya təhlilini apardıq. Əsas olanlar bunlar idi: tarixi, situasiya və məntiqi. Onlardan bir sıra üzv ölkələrin beynəlxalq əməkdaşlığı məsələsində YUNESKO-nun fəaliyyətinin əsas prinsipləri ilə əlaqə yaradılmışdır. Bu fəaliyyətlər YUNESKO-nun yarandığı vaxtdan bu günə kimi nəzərdən keçirilmiş və əsas diqqət müasir dövrə yönəldilmişdir.

Mədəniyyətşünaslığın hərtərəfli öyrənilmiş prinsipləri UNESCO-nun bir çox üzv ölkələrlə fəaliyyətinə ayıq və obyektiv qiymətləndirilməsinə imkan verdi. Bütün prinsiplər sadalanıb və tematik meyarlara uyğun olaraq diqqətlə təhlil edilib. Onlar Təşkilatın Nizamnaməsində təsbit olunub, onların bütün rütbəli üzvləri əsas funksiyalarına ciddi riayət etməyə borcludurlar. Bu prinsiplərə sadıqlıq YUNESKO-ya uzun onilliklər ərzində mədəniyyət və təhsil sahəsində mərkəzi sülhməramlı missiyasını yerinə yetirməyə imkan verib.

Eyni zamanda, dissertasiyada Azərbaycanın YUNESKO ilə mədəni əlaqələri də ətraflı işıqlandırılıb. Vurğulanıb ki, Azərbaycan mədəniyyətinin ümumi vəziyyəti yekun iqtisadi nəticələrdən asılıdır. Axı mütərəqqi düşünən alimlərin əksəriyyəti etiraf edir ki, iqtisadiyyat mədəniyyətin bir hissəsidir, maddi obyektlər isə əqli əməyin məhsullarının maddiləşdirilməsinin nəticəsidir. Əsərdə təhlil edilən mədəniyyətşünaslıq prinsiplərinin Azərbaycan xalqının ənənəvi estetik milli-mənəvi dəyərləri qorunub saxlanmadan və yüksəldilmədən tətbiqi və daha da ucaldılmasının mümkün olmadığına xüsusi diqqət yetirilir. Heydər Əliyev, İlham Əliyev və Mehriban Əliyeva bu dəyərləri ilk növbədə “azərbaycançılıq” ideyasının genişlənməsinin ardıcıl həyata keçirilməsində görürlər. M.Əliyevanın xoşməramlı səfir kimi fəaliyyətinə həsr olunmuş bölmədə o, xüsusilə vurğulanır; Bu eyni “böyük ideya” bütün dissertasiya boyu dogma kimi deyil, hər şeydən əvvəl xalqımızın mentalitetinə uyğun gələn mədəni dəyərlərin unikal təbliği, fəaliyyət üçün bələdçi kimi təqdim olunur. Bunlar sadalanmış, respublikamızda elm və təhsil sistemi ilə genetik əlaqəsi yaradılmışdır.

Bunlar bütövlükdə dissertasiyadan irəli gələn əsas nəticələndir.

Dissertasiyanın məzmunu müəllifin aşağıdakı nəşrlərində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və müddəaları müəllifin Azərbaycanca və xaricdə dərc edilmiş aşağıdakı məqalələrdə və iştirak etdiyi beynəlxalq konfranslarda öz əksini tapmışdır:

1. Кулиева, Л.А. Борьба международных организаций с терроризмом // – Bakı: Elmi əsərlər, İctimai-siyasi elmlər seriyası, – 2009. №1, – s.185-194.

2. Кулиева, Л.А. Роль ЮНЕСКО в развитии диалога культур и терпимости в мировой политике // – Bakı: Pedaqoji Universitet Xəbərləri, ADPU, – 2009. №4, – s.174-179.

3. Кулиева, Л.А. Принципы и основные направления международного сотрудничества Азербайджана в гуманитарно-культурной сфере // – Москва: Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, – 2010. № 7, – s. 355-358.

4. Кулиева, Л.А. Участие Азербайджана в международном сотрудничестве государств в сфере культуры // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş I Beynəlxalq elmi konfransın materialları. – Bakı: BSU. – 3-8 may, 2010. – s.169-173.

5. Кулиева, Л.А. Основные функции ЮНЕСКО по развитию межгосударственного сотрудничества в областях образования, науки, культуры и коммуникации // – Bakı: Tarix və onun problemləri, – 2010. №2, – s.176-181.

6. Кулиева, Л.А. Национальные музеи в международном культурном сотрудничестве Азербайджане // – Bakı: Elmi xəbərlər, ADU, – 2010. №2, – s.309-314.

7. Кулиева, Л.А. Основные направления стратегии гуманитарного сотрудничества государств в рамках ЮНЕСКО // – Bakı: Pedaqoji Universitet Xəbərləri, ADPU, 2010. №4, – s.203-210.

8. Кулиева, Л.А. Роль Межправительственного Комитета по содействию возвращению культурных ценностей в развитии международного культурного сотрудничества // – Bakı: Konservatoriya, Azərbaycan Milli Konservatoriyası, – 2010. №2 (8), – s. 80-88.

9. Кулиева, Л.А. Правовые основы государственной политики Азербайджана в сфере культуры // – Bakı: Mədəniyyət Dünyası, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, – 2010. XX buraxılış, – s. 17-23.

10. Кулиева, Л.А. Вопрос сохранения и развития исторических ценностей в культурной политике Азербайджана // – Bakı: Mədəniyyət Dünyası, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, – 2011. XXI buraxılış, – s. 35-38.

11. Quliyeva, L.Ə. Beynəlxalq təşkilatlar və onların formalaşmasına təsir göstərən amillər // – Bakı: Konservatoriya, Azərbaycan Milli Konservatoriyası. – 2011. №3 (13), – s. 55-60.

12. Кулиева, Л.А. Принципы деятельности ЮНЕСКО по защите культурных памятников в конфликтных зонах // – Bakı: Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Elmi Əsərləri. – 2011. №11, – s. 42-48.

13. Quliyeva, L.Ə. Azərbaycan-YUNESKO: əməkdaşlığın əsas istiqamətləri // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummillî lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 89-cu ildönümünə həsr olunmuş III Beynəlxalq elmi konfransın materialları. – Bakı: BSU. – 2-5 may, – 2012, – s.420-423.

14. Quliyeva, L.Ə. Azərbaycanın YUNESKO çərçivəsində fəaliyyətinin əsas istiqamətləri // – Bakı: Konservatoriya, Azərbaycan Milli Konservatoriyası, – 2012. №1 (15), – s. 60-67.

15. Кулиева, Л.А. Особенности формирования представительств государств-членов ЮНЕСКО // – Bakı: Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Elmi Əsərləri. – 2012. №13, – s.21-25.

16. Кулиева, Л.А. Азербайджан и международные институты в сфере культуры: механизмы и основные направления сотрудничества // – Москва: Вестник МГЛУ, –2013. №23 (683), – s. 138-143.

17. Кулиева, Л.А. Диалог цивилизаций как ключевая проблема в ЮНЕСКО на рубеже XX-XXI веков // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. – Bakı: Mütərcim, – 2019. №2, – s.390-395.

18. Guliyeva, L.A. Participation of Azerbaijan in the international cooperation of states in the cultural sphere // Materials of the International Conference “Process Management and Scientific Developments”. – Birmingham, United Kingdom, – January 16, 2020, – p.29-33.

19. Guliyeva, L.A. Protection of cultural values is a priority direction in the policy of Azerbaijan within the framework of YUNESKO // Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la I conférence scientifique et pratique internationale. – Vinnytsia Paris: Plateforme scientifique européenne & La Fedeltà, – 5 février 2021. – Vol. 6, – p.112-114.

20. Кулиева, Л.А. Развитие музеев как форма сохранения ценного культурного наследия (политика Азербайджана в рамках ЮНЕСКО) // Сборник статей по материалам XLV-XLVI Международной научно-практической конференции «Культурология, искусствоведение и филология: современные взгляды и научные исследования». – Москва: – март, – 2021. № 2-3 (40), – s.34-37.

21. Кулиева, Л.А. К вопросу о сохранении культурного наследия в Азербайджане: политика правительства в рамках ЮНЕСКО // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümünə həsr olunmuş XII Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. – Bakı: BSU. – 30 aprel, – 2021. – s.331-333.

22. Guliyeva, L.A. The Role of UNESCO in Contemporary Global Cultural Processes // Художня культура. Актуальні проблеми. – Київ: – ІПСМ НАМ України, – 2021. – Вип. 17. – Ч. 1, – s.153-158.

23. Кулиева, Л.А. Национальные музеи в международном культурном сотрудничестве Азербайджана с ИКОМ и ЮНЕСКО // – Казан: Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств, – 2021. №3, – s.15-21.

24. Кулиева, Л.А. «Публичная дипломатия» как одна из форм культурной политики России, поддерживаемая ЮНЕСКО

// Современная наука: актуальные проблемы теории и практики, Серия: Познание, – 2021. №6, – s.9-13.

25. Guliyeva, L.Ə. YUNESKO-nun Azərbaycanın mədəni irsi ilə bağlı mövqeyi // – Bakı: Memar, Azərbaycan Memarlar İttifaqının rəsmi mətbu orqanı, – 2021. №31 (sentyabr), – s.192-200.

26. Кулиева, Л.А. Азербайджан и ЮНЕСКО: к вопросу о принципах международного сотрудничества на современном этапе истории // – Bakı: Musiqi dünyası, – 2022. 3/92, – s.57-61.

27. Кулиева, Л.А. Принципы работы ЮНЕСКО по сплочению стран-членов организации в сферах культуры, науки, образования и коммуникации в современную эпоху // – Bakı: Musiqi dünyası, – 2022. 4/93, – s.47-51.

28. Guliyeva, L.A. The position of UNESCO on the cultural heritage of Azerbaijan // – Bakı: Turizm və qonaqpərvərlik tədqiqatları, – 2022. Say 3, – s.97-104.

29. Guliyeva, L.A. Mehriban Aliyeva's activity in the development of Azerbaijan-UNESCO relations // – Bakı: Turizm və qonaqpərvərlik tədqiqatları, – 2022. Say 4, – s.112-124.

30. Guliyeva, L.A. UNESCO'S activities for the protection of national spiritual values (on the material of Azerbaijani culture and folk art) // – AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, – 2023. Vol.13. Issue: 1, – p.185-189.

Dissertasiyanın müdafiəsi “ 3 ” iyun 2024-cü il tarixində saat “ 11 ” 00 Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.33/1 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 11483, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid pr., 115. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu. IX mərtəbə, konfrans zalı

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “ ” aprel 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 24.04.2024
Kağızın formatı: 60x84 1/16
Həcm: 832303 işarə
Tiraj:30 nüsxə